

50286

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDINENSIS
SECTIO PHILOSOPHICA

1959

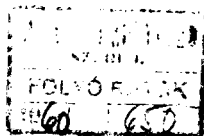
1-3 Zoltán

FILOZÓFIA

ФИЛОСОФИЯ

PHILOSOPHIE

I.

SZEGED

1959

53234

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDINENSIS
SECTIO PHILOSOPHICA
1959

FILOZÓFIA

ФИЛОСОФИЯ

PHILOSOPHIE

I

SZEGED

1959

A REVIZIONIZMUS ÉS A DOGMATIZMUS NÉHÁNY FILOZÓFIAI PROBLÉMÁJÁRÓL

(Írta: Dr. Kalocsai Dezső tanszékvezető docens)

»Egy ismert szólás azt mondja, hogy ha a geometria sarktételei az emberek érdekeibe ütköznének, minden bizonnyal megcáfolnák őket« — írja Lenin. »Azok a természettudományi elméletek, amelyek a teológia régi előítéleteibe ütköztek, a legádázabb harcot idézték és idézik elő mind a mai napig. Nem csoda, hogy Marx tanításának — mely közvetlenül a modern társadalom élenjáró osztályának felvilágosítását és megszervezését szolgálja, megmutatja ennek az osztálynak a feladatait, és bebizonyítja, hogy a mai rendet a gazdasági fejlődés következtében elkerülhetetlenül fel fogja váltani egy új rend — kemény harcot kell vívnia minden lépéséért pályáján.«¹

Ez a harc a marxizmus győzelméért és eszmei tisztaságáért a különböző oportunisták irányzatok ellen folyik. A harc nem újkeletű, szinte egyidős a marxizmus létrejöttével. E küzdelemnek volt a következménye, hogy a marxizmus fokozatosan kiépítette és megszilárdította pozícióját a munkásosztályon belül.

Marx és Engels harca a múlt század 40-es éveinek első felével indult és filozófiai sikon a radikális ifjú-hegeliánizmussal való leszámolást eredményezte. A 40-es évek végén a *gazdasági* tanok terén indult meg a küzdelem a proudhonizmus ellen. A 60-as években helyeződik át a szintér a munkásmozgalomhoz közvetlenül közel eső területre (I. Internacionálé). E harc a múlt század 90-es éveiben a marxizmus vitathatatlan győzelmére vezet és ennek eredményeképpen a munkásmozgalom újjáéledt nemzetközi szervezete csaknem minden lényeges kérdésben a marxizmus talajára helyezkedik.

Mindeddig a marxizmus a maga harcát főként a nyílt külső ellenséggel vívta. A marxizmus győzelme után a küzdelem saját talaján is folyik, egyrészt a revizionizmus, másrészt a dogmatizmus ellen. E két áramlat különbségei ellenére is filozófiailag közös lényegen, a materialista dialektikus módszer burkolt elvetésén alapszik. A különbségekből adódik a politikai gazdaságtan és a gyakorlati politika terén mutatkozó ellentmondásuk, amely — ha ellentmondásos politikai alapon is — azonos végső eredményhez vezet: a marxizmus elméletének és az ezen alapuló gyakorlati politikának a felszámolásához.

Mindkét áramlattal — főként filozófiai vonatkozásaikkal — foglalkozni kívánunk, mégis elsősorban a revizionizmus néhány lényegesebbnek tartott

¹ Lenin Művei XV. Szikra, Budapest, 1955. 19. old.

momentumát és elvét fogjuk bíráló tárgyává tenni, márcsak azért is, mert jelenleg a nemzetközi munkásmozgalomban a főveszélyt jelenti. Itt említjük meg, hogy nem minden hibás, vagy marxista állásponttól eltérő nézet jelent revizionizmust. A revizionizmus a marxizmus *minden alapvető elvét* a magántulajdon érdekeinek megfelelően rendszerbe foglalva és marxista frázisba öltöztetve tagadja. Ideológiai tevékenysége a marxizmus mindhárom területére kiterjed. Bár a revizionizmus a marxizmus mindhárom területét — a filozófiát, a politikai gazdaságtant, a tudományos szocializmust — érinti, mégis a gyakorlati politika területére konkludál. Ez főként a jelen időszak revizionizmusára jellemző.

A revizionizmus a századfordulón a *politika terén* a politikai szabadságra, a demokráciára, az általános választójogra való hivatkozással próbálta »revideálni« az osztályharcról szóló marxista tant. Azt hirdette, hogy ahol demokrácia van, ott a többség akarata uralkodik, következésképpen az állam nem az osztályuralom szerve; tehát a proletárforradalom és a proletárdiktatúra szükségtelen. E gyakorlati politikai célokat a *politikai gazdaságtan* területén »a gazdasági fejlődés új adataival« »támasztotta« alá. Azt hirdette, hogy a kartelek és trösztök »kiküszöbölik« a válságokat. A kartelek és trösztök alapján a kapitalizmus »demokratizálódik«, kiküszöböli árnyoldalait stb., hogy a kistulajdon kiszorításával megvalósuló koncentráció a mezőgazdaságban egyáltalán nem, a kereskedelemben és az iparban csak rendkívül lassan érvényesül. A revizionizmus forradalom-ellenes célkitűzését szolgálja a *filozófiában* a dialektika tagadása; ezért helyettesíti például az ellentmondásos fejlődésről szóló elvet lapos evolucionizmussal, amely a reform-politikát próbálja »indokolni«. A materializmust újkantianizmussal, neohumeizmussal és neoberkeleyizmussal igyekezik felcserélni.²

Dióhéjban ez volt a revizionizmus ideológiai tartalma a XX. század fordulóján. A marxizmus ilyen jobboldali revíziója ellen folytatott harcot Lenin »a legális« marxizmussal, az ökonomizmussal és a mensevizmussal stb. Lenin történelmi érdeme marad, hogy miközben szétzúzta az oroszországi revizionizmust, alkotó módon oldotta meg a nemzetközi munkásmozgalom elméleti problémáit. A lenini elveken alapuló *gyakorlati politika* a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelméhez és a Szovjetunió létrejöttéhez vezetett.

A revizionizmus elmélete is számos alkalommal öltött testet a gyakorlatban. A történelem iróniája, hogy éppen abban az országban mutatta meg a revizionizmus igazi arcát — elsősorban — a gyakorlatban — tudniillik Franciaországban, ahol az osztályharcot mindig következetesen végigvitték — azzal, hogy Millerand, a francia szociáldemokrata belépett a reakciós burzsoá kormányba. Ezért mondja Lenin: »Ha Bernstein elméleti kritikája és politikai óhajai valaki számára talán nem voltak eléggé világosak, a franciák gondoskodtak az »új módszer« szemléltető bemutatásáról... Millerand gyönyörű példáját szolgáltatta ennek a gyakorlati bernsteinizmusnak.«³

1956. októberében Nagy Imre politikája bemutatta a világnak a mai revizionizmus gyakorlatát — meghozzá egy szocialista országban — igazolva, hogy a revizionizmus *mai* képviselői nem lettek hűtlenek régi elődeikhez.

² V. ö.: Lenin Művei XV. Szikra, Budapest, 1955. 19—28. old.

³ Lenin Vél. Művei I. Szikra, Budapest, 1949. 179—180. old.

Nyilvánvalóvá lett az is, hogy a revizionizmus *mai politikai lényege* semmivel sem különbözik régebbi megnyilvánulásaitól. *Azonos szociális és politikai tartalma* azonban *más-más változatban bukkan elő*. A történelmi körülményekhez és a nemzeti sajátosságokhoz alkalmazkodik. *Ma a történelmi körülményekhez való alkalmazkodás mindenekelőtt az egymás mellett létező kapitalista és szocialista rendszer fejlődésének kérdéseivel kapcsolatos, e probléma kispolgári és burzsoá érdekeknek megfelelő felfogásával*. Ezért a szocializmusba való átalakulást nem forradalmi folyamatnak fogja fel, hanem mint az osztályok »megbékélésének« vagy »eltűnésének« eredményét. Ebből az álláspontból már érthető, hogy miért támad a kommunista pártok vezető szerepe ellen. A revizionizmus más elvei a *szocializmus világrendszerre fejlődését* érintik. A szocializmus világrendszerre fejlődését akarja lehetetlenné tenni azzal, hogy *abszolút tartalmat* ad a nemzeti sajátosságoknak; miközben tagadja a szocializmus általánosan, és nemzetközileg érvényesülő fejlődéstörvényeit. Ezért veti el például a Szovjetunió Kommunista Pártja tapasztalatainak nemzetközi jelentőségét.

Ennyiben tehát a nemzetközi revizionizmus alkalmazkodott a világtörténelmi feltételekhez és e feltételekhez alkalmazkodva tagadja a marxizmus forradalmi lényegét. E forradalmiságtól megfosztott tartalom azonban marxista frazeológiában fejeződik ki. Már ebben is megmutatkozik szofista módszere; önmaga lényegi tartalmának ellentmondásaként ugyanis *formailag* a marxizmus-leninizmus védelmezőjeként lép fel, jelenleg mint a »sztálinizmus« ellenszere. A revizionista nézetekben meglévő ellentmondás — a forma és tartalom között — teszi *látszólag* lehetővé az egymásnak ellentmondó társadalmi érdekek képviselését. Burzsoá osztálylényegű tartalma — szocialista kifejezési módja mellett is — alkalmassá teszi, hogy a burzsoá társadalmi rendszer *indirekt apologetikájává* legyen. Másrészt formai mimikrije a marxizmushoz — a marxista frazeológia — *látszólag* lehetővé teszi, hogy a szocializmus *direkt apologetikájának* mutakozzék, különösen a szocializmus építésének olyan történelmi feltételei mellett, amikor a dogmatikus, szektás politika meggyengítette a tömegeknek a szocializmus eszméjébe vetett hitét. Ennyiben a szektás politika egyben táplálója is a revizionizmusnak.

*

Az eddig elmondottak még nem adnak magyarázatot arra, hogy a marxizmus eszmei tisztasága és az ezen alapuló helyes politikai gyakorlat esetén is *miért van jelen a mai társadalmi körülmények között a revizionizmus veszélye csakúgy, mint a dogmatikus, szektás politika veszélye*. Ez nem magyarázható a véletlenekből — egyes felfogásokkal ellentétben —, nem magyarázható csupán egyes személyek, vagy csoportok hibáival, de még nemzeti sajátosságok, vagy hagyományok hatásával sem. Mindezek *erősíthetik* a revizionista vagy dogmatikus tendenciákat, *de nem hozhatják létre őket*.

A mélyebb okok egyrészt a *társadalom osztályviszonyainak fejlődésében* rejlenek, másrészt abban, hogy a marxizmustól idegen két áramlat *megismerési módja torzító, nem-dialektikus*.

A *kapitalizmus* körülményei között a *munkásosztály* állandóan növekszik, elsősorban a proletárizálódott kistermelőkből. E kistermelők magukkal hozzák ideológiájukat, ideológiájuknak ellentmondásos lényegét. Ez az ideológia —

függetlenül a proletárizálódott kispolgári rétegek megváltozott társadalmi, anyagi helyzetétől — még hosszú ideig hat és kispolgári, magántulajdonosi illuziókat táplál. Ebből következik e rétegek állhatatlan, ingadozó természete. Hasonló — de nem azonos — folyamat megy végbe a *szocializmus* viszonyai között is a munkásosztály fejlődése során. A szocialista iparosítás és a mezőgazdaság szocialista átalakulása eredményeként nagymértékben megnövekszik a munkásosztály, elsősorban a parasztságból, de más kistermelő rétegekből is, és ezek kistermelői, kispolgári ideológiát és szokásokat hoznak a munkásosztály soraiba. Emellett a kisajátított burzsoá rétegek, mint a deklasszált osztályok általában, a munkásosztály soraiba kerülve ellenséges ideológiát árasztanak. E rétegek hatnak a munkásosztály egyes tagjaira és csoportjaira. Azonban az új termelési viszonyok fokozatos kibontakozása alapján a szocialista ideológia ellenhatása is fokozottabban érvényesül. Ebből egy bonyolultabb eredmény következik és az, hogy egyre nagyobb tömegeket fog át a szocialista világnézet.

Mind a kapitalizmus, mind a szocializmus viszonyai között a munkásosztályon kívül *más dolgozó osztályok és rétegek* — kistulajdonosok és értelmiségiek — is léteznek. E rétegeket a kapitalizmus viszonyai között, a tőke szintén kizsákmányolja, ebből ered vonzódásuk a munkásosztályhoz és a szocializmus eszméihez, de ugyanakkor magántulajdonosok is és e tulajdonos voltuknál fogva a burzsoáziához vonzódnak. Ezen alapszik ellentmondásos szemléletük, állhatatlanságuk, ingadozásuk stb.

E dolgozó osztályokból, rétegekből épül fel a *proletáriátus pártja*. Minden kommunista pártban a proletáriátus alapvető tömegein kívül megtalálhatók az értelmiségiek, a kistulajdonosok — kispolgárok — bizonyos rétegei. Éppen e kispolgári osztályalapra épül a revizionizmus és a dogmatizmus. Ha a pártot nem valami abszolút eszmény fantaszlikus mértékével mérjük, hanem az egyszerű emberek gyakorlati mozgalmának tekintjük — mint Lenin —, akkor érthetővé válik, hogy újabb és újabb »újoncok« bevonása, a dolgozó rétegek újabb beáramlása folytán elkerülhetetlenek az átmeneti taktikai és elméleti ingadozások. Elkerülhetetlen, hogy a párt egyes rétegei, csoportjai — amelyek egyébként más és más osztályok, rétegek érdekeit is képviselik — átmenetileg vissza ne térjenek régi, elavult nézeteikhez, elavult módszereikhez. (Lenin.)

Ezeket az átmeneti ingadozásokat *erősíthetik vagy gyengíthetik a párt* helytelen, vagy helyes vezetése, a gyakorlati politika sikerei, vagy nehézségei. A magyarországi gyakorlati politika szakaszai, »cikkcakkjai« — különösen 1953 után — szemléltetik, hogy az ilyen politika erősíti a párton belül a revizionizmust csakúgy, mint a baloldali politikai tendenciákat. Sőt, a pártonkívüli tömegeket is eltaszíthatja — ideiglenesen — a szocializmus eszméitől.

Az átmeneti ingadozásokat a párton belül erősíthetik bizonyos világnézeti *hagyományok*, — különösen a kispolgári és értelmiségi rétegeknél. A revizionizmus hazánkban a párton belül (de kívül is) azért is tudott olyan gyors eredményeket elérni és széles tömegeket magával ragadni, mert találkozott a felszabadulás előtti »harmadikutas«, népies stb. koncepciókkal, mint a semlegesség, az értelmiség (különösen az írók) vezető szerepének hirdetése, — s ezeket a koncepciókat a szocializmus ellen fordíthatta.

Nálunk az 1947 után, különösen a fordulat éveiben elért gyors sikerek eredményeként a különböző kispolgári és értelmiségi rétegek haladó közvéleménye a marxizmus felé fordult; jelentős részük belépett a pártba. Ez azzal járt, hogy a munkásosztály százalékaránya csökkent, míg a kispolgárság és értelmiség aránya viszonylag növekedett. Itt nyilvánvalóan különböző elemek egyesültek közös lebogó alatt a közös ellenfél: az elvadult és eldurvult fasiszta társadalmi rendszer és általában a kapitalista világnézet legagresszívabb megnyilvánulásai elleni harcra. Ezek az évek a siker évei, »a zökkenőmentes évek« voltak. A »zökkenőmentes évek« után olyan évek következtek, amelyeknek során hibák, majd »cikkakkok« jelentkeztek. A siker eredményein felbuzdult pártvezetők (és ehhez nem kis mértékben a politikai vakság is járult) későbbi helytelen politikája éppen e haladó, de polgári értelemben mérsékelt elemek oldaláról talált burzsoáz szellemű kritikára. A párt nehéz napjaiban ugyanis kiderült, hogy e mérsékelt »kommunisták« lényegében polgári demokraták voltak.

»A szociális forradalom Európában *nem lehet* egyéb — írja Lenin —, mint a minden rendű és rangú elnyomottak és elégedetlenek tömegharcának kirobbanása. A kispolgárság és az elmaradott munkások egyes részei elkerülhetetlenül részt fognak benne venni — enélkül nem lehetséges a tömegharc, *nem* lehetséges *semmiféle* forradalom — és éppen olyan elkerülhetetlenül bele fogják vinni a mozgalomba a maguk előítéleteit, a maguk reakciós ábrándjait, a maguk gyengéit és hibáit. De *objektíve* a *tőkét* fogják támadni és a forradalom öntudatos élcsapata, az élenjáró proletáriátus, amely a legkülönfélébb formákban megnyilvánuló tarka és külsőleg elaprózott tömegharcnak ezt az objektív igazságát juttatja kifejezésre, érteni fog ahhoz, hogy egyesítse és irányítsa azt.«⁴ Ebből a lenini megállapításból kiderül, hogy a proletárforradalmat megvívni kispolgári és értelmiségi tömegek nélkül nem lehet. E tömegek között elképzelhető világnézeti különbség. Ami azonban érvényes a *szocialista forradalom* tömegeire, egyáltalán nem érvényes a *pártra* vonatkoztatva. Helytelen, ha a *párton belül* polgári nézeteket, felfogást és célokat valló rétegekkel kötünk »szövetséget«. Az 1953 óta lefolyt események azt mutatják, hogy az ilyen taktika és sok esetben az »udvarlás« alapján a pártba került elemek csak a baloldali, szektás politika osztályalapját termelik ki és erősítik a párton belül, ha a párt útja felfelé ível, de pesszimistává és csüggedtté válnak, ha a párt nehézségekkel küzd, vagy átmenetileg »váltságba« kerül, vagy az osztályellenség fokozottabb nyomása érvényesül; ilyenkor ejti őket hatalmába a »másik én«-jük, polgári és magántulajdonosi szemléletük. Szorongva gondolnak a kapitalizmus átmeneti sikereire, amelyeket abszolútnak vélnék, ezért esnek revizionista eszmék áldozatául. Természetesen ez a legkevésbé sem jelenti azt, hogy a pártnak el kell zárkóznia a kispolgári, vagy értelmiségi elemektől, ha azok ténylegesen a kommunizmus eszméinek hívei.

Az említett ingadozások kapcsolatban vannak a párt tagjainak *elméleti* felkészültségével, annak hiányosságaival is. A pártnak mindig akadnak olyan hívei és tagjai, akik a marxizmusnak csak egyes oldalait, csak egyes részeit sajátítják el, vagy pedig csak egyes jelszavakat, egyes követeléseket tesznek magukévá, vagyis polgári világszemléletüknek csupán egyrészével tudnak

⁴ Lenin Művei XXII. Szikra, Budapest, 1951. 373—374. old.

szakítani. Mindez végső fokon a társadalom fejlődésének ellentmondásos voltával is kapcsolatban van. A kapitalizmus például fejleszti a termelőerőket, egy bizonyos fokon ugyanakkor akadályozza is ezeket. Szervezi és fegyelmezi a munkásokat és egyben szorongatja, elnyomja, nyomorbadönti őket. A szocializmus fejlődése ugyancsak ellentmondásos: nincs *abszolút* egység a dolgozó rétegek között, de a vezetők és tömegek között sem. A kommunista pártok fejlődése, egysége szintén harc kérdése. A társadalom és a párt életének eleveenségét és történetének ellentmondásosságát át tudja fogni a marxizmus, a dialektikus materializmus elmélete. A tömegek azonban *mindenekelőtt* az életből és nem a könyvekből tanulnak, ezért — ahogy Lenin megjegyzi — az egyes személyek és csoportok minduntalan eltúlozzák, egyoldalú elméletté, egyoldalú taktikai rendszerré avatják a kapitalizmus vagy a szocializmus, valamint a párt fejlődésének hol az egyik, hol a másik vonását, a fejlődés hol egyik, hol másik tanulságát.

Ezt táplálja a revizionizmus és dogmatizmus is, amely éppen a társadalom fejlődésének vagy a párt fejlődésének egyik vagy másik oldalába kapaszkodik és ezt az egyoldalúságot »elméletté« avatja. Egymással össze nem férhetőnek nyilvánítja a társadalom, vagy a munkásmozgalom olyan tendenciáit vagy vonásait, amelyek az egyik vagy másik korszaknak, a munkásosztály tevékenységét megszabó ilyen vagy amolyan körülményeknek specifikus sajátosságai. A való élet a való történelem felöleli ezeket a különböző sajátosságokat, az élet és a fejlődés felöleli a lassú evolúciót és az egyes ugrásokat, a fokozatosság megszakítását is.⁵

Ezt a valóságos fejlődést tükrözi vissza a materialista dialektika. Míg a materialista dialektika a valóságos folyamat hű tükrözésére képes, addig a dogmatizmus és a revizionizmus a valóságnak csak egy-egy oldalát ragadja meg és azt abszolutizálja. A valóság éppen ilyen eltorzításához kapcsolódik a dogmatizmus és revizionizmus *ismeretelméleti gyökere*.

Mielőtt az *ismeretelméleti* okokat elemeznénk, szeretnénk utalni arra, hogy mindkét áramlat lényegében dogmatikus módszerekkel palástolja tévedéseit a megismerésben. Nem a valóságos tapasztalatból — vagy legalábbis nem a sokoldalú tapasztalatból — indul ki és megismerése így feltárt eredményének korlátoltságát, tévedéseit tantételekre való hivatkozással »igazítja« ki. A valóság sokoldalú tapasztalatán alapuló cáfolást pedig úgy küszöböli ki, hogy a tantételekbe foglalt általánosításnál a tapasztalatot — hogy Hegel terminológiájával éljünk — »nem konkrét totalitásában, hanem példaként veszi és fogadja el«, és pedig az elmélete vagy feltételezett igazsága szempontjából előnyös oldalról. Ily módon mindkét áramlat a konkrét gyakorlati tapasztalatot

1. előre feltételezett meghatározásoknak, elméleti tételeknek rendel alá, ezzel viszont elhomályosítja mind az előre tételezett elméletnek, mind a saját elméletének konkrét — történelmi tapasztalati jellegét.

⁵ Lenin Művei XVI. Szikra. Budapest, 1955. 361. old.

2. A tapasztalatot is csak arról az oldalról mutatja meg, amely elméletének is megfelel, amely előnyös elméletének.⁶

Ebben az értelemben — ismeretelméleti módszereit tekintve — mindkét áramlat szubjektívizmuson alapuló, antidialektikus elmélet, annak ellenére, hogy a revizionizmus a maga szubjektívizmusát objektívizmusba próbálja csomogolni.

A *dogmatikus, szektás politika* szubjektívista lényege világosabb, amennyiben azokból az elméleti általánosításokból, törvényszerűségekből indul ki, amelyeket a marxizmus klasszikusai a munkásmozgalom tapasztalatai alapján megállapítottak. Éppen ezért léphet fel mint a marxizmus képviselője. Azonban a törvényszerűségeket elszakítja az őket szülő nemzeti és nemzetközi feltételektől, abszolutizálja mint olyanokat, amelyek minden feltétel mellett azonos módon érvényesülnek. A dogmatikus, a szektás a valóságban nem érti meg — legfeljebb csak szavakban —, hogy az általános, a törvény (jelen esetben a szocialista társadalom építésének törvényei) mindig az egyesben jut kifejezésre, attól el nem választható. Valójában nem érti meg, hogy a szocializmus építésének olyan törvényszerűségei és általános vonásai, mint a proletariátus vezető szerepe, a proletariátus diktatúrájának megvalósítása, a mezőgazdaság kollektivizálása, a nagyipar államosítása, a szocialista iparosítás stb., mindig bizonyos *konkrét* nemzeti és nemzetközi feltételek alapján valósulnak meg. Ebből következik, hogy bármennyire helyesek és *kötelezőek* is az előbb említett törvényszerűségek és általános elvek a szocializmus építésének viszonyai között, mégis csak egyik oldalát — bár nagyon fontos oldalát — fogják át a szocializmus építésének. A marxista filozófia szerint a törvény a valóság lényegi, állandóan ismétlődő momentumait, összefüggéseit, tendenciáit tükrözi. De a törvény — bármennyire a jelenségek legmélyebb tendenciáit tárja is fel — mégis leszűkíti a valóságot, mert nem fogja át azt minden vonatkozásban, esetlegességeivel együtt. A szocializmus építésének a lényeges tulajdonságok és törvények mellett tekintetbe kell vennie az esetleges, a sajátos tulajdonságokat is, amelyek nem minden országban azonosak. Így például a munkásosztály vezető szerepe más nemzeti és nemzetközi feltételek mellett valósult meg Kínában, mint Magyarországon: más volt a munkásosztály és a kispolgári rétegek számaránya, fejlettsége, kultúrája, a nemzeti burzsoázia aránya és szerepe, mint nálunk. Ebből nagyon fontos taktikai stb. különbségek is adódtak. Következésképpen az egyes és sajátos momentumok is szerepet játszanak a párt konkrét politikájának kialakításában. A *lényeg* (hogy a szocializmus építése a munkásosztály és a párt vezetőszerepével valósult meg) *azonos* volt mindkét országban, de ennek *megvalósulási körülményei* (az osztályszövetség terjedelme, taktikája stb.) sajátosak, *különbözők* voltak. Ezért kell a párt gyakorlatának magában foglalnia mind az általános, mind a sajátos momentumokat. A párt gyakorlata éppen az általánosnak és a sajátosnak az egységén alapul.

Hazánkban a szocializmus építésének gyakorlata az általános célkitűzések helyessége mellett — ebből következtek az eredmények — nem alapult mindenkor a mi sajátos (nemzeti és nemzetközi) helyzetünk helyes elemzésén. Ez hozott létre ellentmondásokat a párt *általános* politikai célkitűzései és az ezen alapuló pártgyakorlat, valamint a néptömegek mindennapi, *közvetlen*

⁶ V. ö.: Lenin: Filozófiai füzetek Szikra, Bp. 1954. 185. old.

érdekei között. A szocializmus építésének általános követelményeit szem előtt tartó, ugyanakkor az ország sajátosságaiból folyó követelményeket nem pontosan elemző politika végső fokon a tömegektől való elszakadást eredményezte. Ez a politika *csak* a párt-általános célkitűzéseit tartotta szem előtt, de nem elemezte eléggé e célkitűzések megvalósításának feltételeit és ez vezetett ahhoz, hogy a párt érdekeit és akaratát azonosította a tömegek *közvetlen* érdekével és akaratával. Emellett megfeledezett arról, hogy a tömegeket még helyes politika esetén is meg kell győzni. Ez az ellentmondás *szükségképpen* adminisztratív rendszabályokat szült és emellett kitermelte azt, hogy adminisztratív rendszabályokat alkalmaztak ott is, ahol a meggyőzés és felvilágosító munka szolgálta volna a nagyobb eredményt. Az ilyen és ehhez hasonló gyakorlat vezetett a párt és a tömegek eltávolodásához, a vezetők és tömegek közötti ellentmondás elfajulásához. Gyakorlatban bizonyosodott be az a lenini tanítás, hogy »ha nem vezetik vissza az eszméket... a tényekre, akkor ezek az eszmék jámbor óhajok maradnak csupán és semmi esélyük sem lesz arra, hogy a tömegek elfogadják, következképpen, hogy megvalósítsák azokat.«⁷

Ezenkívül az előbb jelzett ellentmondás oda is vezetett, hogy a tömegek hite a szocializmusban, a szocialista eszmékben átmenetileg megingott, mivel a baloldali, szektás politika mindig a marxizmus, a szocializmus nevében, sőt látszólag annak igazi képviselőiben tevékenykedik. Az idáig, tehát a végső következményéig eljutott szektás politika azonban egyidejűleg megmutatta igazi marxizmus-ellenes, antidialektikus, szubjektivista lényegét és mivel ezután már sem elméletét, sem gyakorlatát nem fedheti marxista frazeológiával, — ez a történelem iróniája, vagy inkább dialektikája — *saját maga semmi-siti meg további létét*. Néhány országban, így mindenekelőtt hazánkban — de más alapon a Szovjetunióban is — az események a gyakorlatban mutatták meg a javíthatatlan baloldali, szektásvezetők sorsát, amely feltétlenül elriasztó és tisztító példaként hathat a dogmatizmus további fejlődésére.

Előzően már jeleztük, hogy a *revizionizmus* ismeretelméleti lényegét tekintve szintén egyoldalú, antidialektikus, szubjektivista elveken alapul. Míg a dogmatikus az általánost, a törvényt szakítja el a valóságos folyamatoktól és azt abszolutizálja és így teszi egyoldalúvá a megismerést és valóságot, addig a *revizionista a valóságból indul ki, de a valóságnak nem sokoldalú, hanem korlátozott és közvetlen tapasztalatából*, és mert nem elemzi a valóság bonyolult gazdagságát, mivel *elhanyagolja az általánost, a törvényt, megállapításai szubjektivista módon elferdítik a valóságot*. Ebből következik a *revizionizmus ismeretelméleti lényege, az, hogy a revizionizmus nem egyéb, mint az általánost, a törvényszerűségeket szem elől tévesztő empirizmus*. Ezért is áldozza fel a revizionista politika a proletariátus *alapvető* céljait a képzelt, vagy valódi, de *pillanatnyi* előnyökért, ezért áldozza fel végső fokon a munkásosztály érdekeit a kapitalizmus érdekében. Ha azonban csak ennyit mondanánk, legalábbis nem lennének pontosak. Fontos itt ismét az ismeretelméleti okok és az osztálygyökerek egységére utalni. Ismeretelméleti, tudományos szempontból azt mondhatjuk: a revizionisták azt a hibát követik el, hogy a szocializmus vagy a kapitalizmus fejlődésének egy-egy kiragadott tényét; szakaszát felületesen általánosítják. Az ismeretelméleti okok azonban nem

⁷ Lenin Művei: I. köt. Szikra, Bp. 1951. 441. old.

adnak választ arra, hogy miért éppen az olyan tényeket, miért azokat az egyoldalú tapasztalatokat általánosítják, amelyek a kapitalizmust segítik. Márpedig ez a kérdés lényeges. A kérdés megoldása árnyaltabb elemzést igényel.

A fentebb kifejtettek szerint mind a dogmatizmus mind a revizionizmus és az ezek alapján létrejövő politika *végző fokon közös osztályalapra*, a kispolgárságra vezethető vissza. Azonban míg a revizionizmus és az ezen alapuló politika a kistulajdonos, a kispolgár *magántulajdonosi »énjével«* van közvetlen kapcsolatban, a magántulajdonosi érdek rögzíti a fent jelzett ismeretelméleti egyoldalúságot, — addig a baloldali doktrinerség és szektás politika a kispolgár *szocializmushoz huzó »énjének«* »szélsőséges forradalmiságával« »anarchizmusával« és ezek hatásával kapcsolatos. A revizionista a kispolgár magántulajdonosi »énje« nézőpontjából elmélkedik és politizál, így *politikailag* azt a »hibát« követi el, hogy a tulajdonos (a burzsoáz) álláspontján van; a baloldali doktriner, a szektás viszont *politikailag* az elnyomottak, a szocializmus álláspontján marad, azonban nem tudja ezt a politikát marxista módon érvényesíteni. Ezért következetesen végigvitt szektás politikájának eredményei a néptömegeket kiábrándulttá, vagy legalábbis közömbössé teszik a szocializmus ügye iránt, s így a szocializmus építéséhez elkerülhetetlenül szükséges tömegbázistól fosztja meg magát. E különböző *politikai alapból* tehát a dogmatizmus és a revizionizmus elleni harc alapvetően különböző módszere következik. Míg a baloldali doktrinerség és szektás politika elleni harc saját sorainkon belül megy végbe, mint azonos *politikai* alapon keletkezett veszelés, belső ellentmondás leküzdése a dialektikus materialista elmélet és *szemlélet* elsajátításával és gyakorlati alkalmazásával (vagyis az elmélet és a gyakorlat egységének megvalósításával) történik, addig a revizionizmus a magántulajdonosi érdekek rendszerbe foglalt és szocialista frázisokkal leplezett ideológiai kifejezése, következőképpen az *osztályellenség* befolyása, a burzsoázia harci fegyvere a marxizmus ellen. Ezért pusztán ismeretelméleti, csupán tudományos alapon nem győzhető le *teljesen*, hanem szociális gyökereivel együtt írtható csak ki. A revizionizmus elleni harc a burzsoázia és közvetlen ideológiai befolyása elleni harcot jelenti mindenekelőtt, vagyis *itt a forradalom és ellenforradalom harcáról van szó*. Ebből következően nem olyan értelemben tekintjük ellenfelünknek a revizionistákat, mint a baloldali doktrinereket, szektásokat, ami persze nem jelenti a dogmatizmus iránti békülékenységet, annál kevésbé, mivel a revizionizmus elleni harc sem lehet hatásos, ha nem küzdjük le sorainkban a dogmatizmust.

Fentebb már jeleztük, hogy a revizionizmus nem egyéb, mint az általánost, a törvényszerűségeket szem elől tévesztő empirizmus. Ezen az empirista ismeretelméleti alapon érthető meg Lenin nagyszerű jellemzése a revizionizmus módszeréről és politikai lényegéről.

Mivel a revizionizmus tagadja az általánost, a törvényt az eseményekben, ezért a revizionizmus »esetről-esetre történő állásfoglalás, alkalmazkodás a napi eseményekhez, az apró-cseprő politikai változásokhoz, a proletariátus alapvető érdekeinek, az egész... tőkés fejlődés alapvető vonásainak elfeledése, ezeknek az alapvető érdekeknek feláldozása pillanatnyi valóságos, vagy képzelt előnyök kedvéért, — ez a revizionista politika. És e politika lényegéből magából világosan következik, hogy e politika végtelenül sokféle

formát ölthet, s hogy minden valamelyest »új« kérdés, az események minden valamelyest váratlan, előre nem látott fordulata, mégha az a fordulat csak élenysző mértékben s csak a legrövidebb időre változtatja is meg a fejlődés alapvonalát — mindenkor és elkerülhetetlenül a revizionizmus ilyen, vagy olyan válfaját fogja kiváltani.«⁸

Ilyen előre nem látott »fordulat« volt *hazánkban* 1953-ban, amikor az addig elkövetett hibák felismerése és feltárása, majd az ezen alapuló »új szakasz« politikai gyakorlata adott először szélesebb alapot a revizionista tendenciák felélesztéséhez. Majd a nemzetközi munkásmozgalomban a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa jelentette a »váratlan újat«, amely az alkotó marxizmus jegyében a dogmatikus gondolkodás és szektás politika ellen lépett fel.

A nemzetközi és magyar munkásmozgalom fejlődésének ez a »szokásostól« való eltérése a *dialektikus szemléletmód hiánya miatt*, táplálója lett a revizionista eszmék nagyarányú befogadásának. Mivel a revizionista nem látja a fejlődés megszakításos és ellentmondásos voltát, hanem a fejlődés általános tendenciáiból csak az egyes szakaszokat látja, mivel nem képes összefüggésekben gondolkodni, ezért a munkásmozgalom, a kommunizmus válságáról beszél, miközben a kapitalizmus virágzásáról ábrándozik. Ezt a háború utáni kapitalizmus fejlődése, a néhány fő kapitalista ország konjunkturája táplálják, s az antidialektikus ismeretelméleti megalapozás mellett szűik és erősítik a revizionista ábrándképeket. Mindezek alapot szolgáltatnak a revizionizmusnak arra, hogy a szocializmus vagy a kapitalizmus *fejlődésének egy-egy szakaszából, mozzanatából az általános fejlődési tendenciák figyelmen kívül hagyásával, alkalmazkodva a napi politikai változásokhoz, a fejlődés egy szakaszát a fejlődés általános, »új« tendenciájaként mutassa be.*

A fő kapitalista országoknak előbb érintett háború utáni fejlődéséből azt az általános következtetést vonják le, hogy a kapitalizmus *mai* fejlődése a kapitalizmus szocializmussá való átalakulásának abszolút formája. Ennek az »átalakulásnak« az a jellemzője, hogy nem az osztályharc alapján valósul meg, hanem az osztályellentétek megbékélésével. A munkásosztály helyzetének pillanatnyi javulásából a kizsákmányolás megszűnésére és ezen az alapon a proletariátus »eltűnésére« következtetnek. Tehát a munkásosztály helyzetének pillanatnyi javulását nemcsak abszolútnak veszik, hanem egyuttal »kis túlzással« eljutnak a proletariátus »megszüntetéséhez«. Egyes szociáldemokrata ideológusok az »új feltételek alapján« nemcsak revizio alá veszik a munkásosztály létéről szóló marxista nézeteket, hanem magát a proletariátust is »megszüntetik«, természetesen anélkül, hogy a kapitalizmust megszüntetnék. Így a nyugatnémet H. P. Bahrdt is, aki »széles alapokon nyugvó« kutatásai alapján a »Die neue Gesellschaft« c. nyugatnémet teoretikus folyóirat III. évf. 6. számú füzetében (»Marxista gondolkodás a német munkásságban?«) közrebocsájtja azt a megállapítását, hogy a proletariátus Nyugat-Németországban eltűnt. Mivel a proletariátus »megszűnt«, természetesen »megszűnik« a szocialista forradalom és az osztály nélküli társadalom veszélye és szükségessége is. Ez a revizionista számára a legfontosabb: »megszüntetni« a munkásosztályt, hogy ne legyen képes forradalomra. Ezt, éppen a kapitalizmus

⁸ Lenin Válogatott Művei I. Szikra, Bp. 1949. 81. o.

fő országai jeelnlegi konjunkturájából kiindulva így fejezi ki: »Az események és életviszonyok változásai annyira megváltoztatták a munkásság gondolkodásmódját, hogy a legjobb hitünk szerint már aligha vállalja forradalmi küldetését.«⁹ Az idézett gondolat mutatja, hogy a revizionizmus a forradalmi szellemet kívánja kiölni a munkásosztályból és helyette olyan akciókra ösztönzi, amelyek a burzsoáziával való megbékélést szolgálják. Így pl. a *parlamentari harcot* nem a harc egyik oldalának fogják fel, amely bizonyos történelmi körülmények között indokolt lehet és szolgálatot tesz a munkásosztálynak, hanem a forradalom legfőbb és kizárólagos formájának, amely szükségtelenné teszi az »erőszakot«, a hatalom megragadását és a diktatúrát. Éppen ezen a ponton találkozik a kapitalista ideológia a revizionizmussal, mint a kapitalizmus indirekt apológiájával. Ezt a kapcsolatot a revizionizmus Magyarországon a gyakorlatban mutatta be.

A revizionizmus tehát egy *részigázságot*, azt, hogy a kapitalizmus a második világháború utáni néhány évben, egynéhány országban fellendülést mutat, a dialektikus materializmus követelményeivel ellentétben egyetemes, *abszolút igazsággá* — a kapitalizmus egész rendszerének megváltozásává — torzít, ami kedvezően érinti a burzsoáziát, de leszereli a proletariátust. Itt is megmutatkozik a revizionizmus szubjektivista lényege: a jelenség egyoldalú leegyszerűsítése, az egyoldalú tapasztalat; ez a magántulajdon érdekeivel összekapcsolódva arra indítja, hogy a lehetséges esetek egyikét egyetemes, általános érvényűvé emelje. Holott csupán arról van szó, hogy a kapitalizmus rothadásának *általános* iránya nem zárja ki a technikai haladást és a termelés *bizonyos* fellendülését egyik vagy másik burzsoá országban, az *átmeneti* gazdasági felvirágzást az imperialista rendszer egyik vagy másik helyén. Ez az, amit a revizionista nem képes felfogni. A revizionizmus a kapitalizmus fejlődésének egy mozzanatából kiindulva és azt antidialektikusan eltorzítva jut el olyan következtetésekre, amelyek a kapitalizmusnak szocializmusba való átalakulásával kapcsolatos marxista elveknek ellentmondanak.

*

A kapitalizmus fejlődésének iránya az imperializmus korszakában az állammonopólista vagy *államkapitalizmus*. Ez a fejlődés a burzsoá állam gazdasági szerepének megnövekedését hozza magával. Ez azonban a kapitalizmus viszonyai között és a monopóliumok érdekében történik. Ebből pedig az következik, hogy a fejlődés a legkevésbé sem érinti a gazdasági viszonyok kapitalista jellegét. A fejlődés eltorzításával a revizionizmus azonban arra az eredményre jut, hogy a burzsoá állam különböző gazdasági intézkedéseit mint a szocializmus megvalósításának egyik formáját magyarázza.

Már Engels meghatározza az *állammonopólista kapitalizmus gazdasági tartalmát*, amikor arról beszél, hogy a monopolkapitalizmus viszonyai között a termelőerők fejlődése szükségszerűen követeli tőke minőségüktől való megszabadítását és társadalmi termelőerő jellegük elismerését. Éppen a termelőerők társadalmi természete kényszeríti magát a tőkés osztályt is arra, hogy — amennyiben ez a kapitalista társadalom viszonyai között egy-

⁹ Idézi V. ö.: J. Filipec: A jeelnkori reformizmus ideológiai fegyvere. Pártélet Csehszlovákiai Kommunista Párt Központi Bizottságának folyóirata. 1957. 11. sz. 742. old.

általában lehetséges —, egyre növekvő mértékben társadalmi termelőerőként kezelje őket. A fejlődés egy bizonyos fokán ez azzal jár, hogy a kapitalista társadalom hivatalos képviselőjének, az államnak kell átvennie a termelés vezetését.¹⁰ Ezzel azonban a kapitalizmus nem lesz szocializmussá, nem változik szociális tartalma. Lenin megjegyzi, hogy »az ilyen kapitalizmus közelsége a szocializmushoz — érv a proletariátus igazi képviselői számára a szocialista forradalom közelsége, könnyűsége, megvalósíthatósága, halaszthatatlansága mellett, de semmiképpen sem érv amellett, hogy ennek a forradalomnak megtagadását és a kapitalizmus szépítgetését, amivel a reformisták foglalkoznak, türelmesen elnézzék.«¹¹ Ez a helyzet az állammonopolista kapitalizmussal.

A második világháború után azonban létrejött más, sajátos típusú államkapitalizmus is azokban az elmaradott gyarmati országokban, amelyek már kivívták függetlenségüket. Az államkapitalizmus e típusának van bizonyos progresszív jelentősége, amennyiben a külföldi monopoltőke ellen lép fel. Azonban ezt sem lehet a szocializmus megvalósulásaként felfogni ezekben az országokban. Nagy Imre Nyugaton 1957-ben megjelent könyvében¹² az ilyen fejlődés egyik példájául Indiát hozza fel, mint annak bizonyosságát, hogy a szocializmus »változatos formákban« valósul meg, a nemzeti feltételekhez alkalmazkodik.

Egyébként Nagy Imre szerint a szocializmus megvalósításának jelenleg három »sajátos« útja van: a szovjet út, a népidemokratikus út, valamint India és több más, Nagy által meg nem nevezett »gyarmati és függő országban folyamatban levő gazdasági, politikai és társadalmi változások« útja. Ezek a »kapitalizmus és szocializmus közötti átmeneti formák nagy változatosságát« mutatnák.

Ez utóbbi, Nagy Imre által jellemzett »sajátosan« szocialista útnak (amelyet természetesen a marxizmus-leninizmus »merev« »skolasztikus« és »dogmatikus« magyarázata nem ismerne el) az a sajátossága, hogy itt »a szocializmus feltételei már a kapitalizmusban érlelődnek és bizonyos mértékig létrejönnek, tehát a kapitalista világban már bizonyos elemei vannak a szocializmusnak, mint ahogyan a kapitalizmus különböző maradványai is sokáig még megtalálhatók a szocializmusban.«¹³ Továbbá az a tulajdonsága e »sajátosan« szocialista útnak, hogy »olyan országok s népek számára is lehetővé teszi a szocializmus felé való közeledést és fejlődést, amelyek... *haladó nemzeti pártok és hazafias erők vezetésével, nem szovjet úton haladnak a szocialista társadalom felé.* Ez széles távlatokat nyit meg, új lehetőségeket teremt a szocializmus felé való fejlődés *sajátos* nemzeti útjai tekintetében...«¹⁴

Melyek ezek az »elemei« a kapitalizmus viszonyai között létrejövő szocialista társadalomnak? A nehézipar bizonyos részének *államosítása* és a *tervesség* bevezetése a gazdasági élet egyes területein. E gazdaságpolitikai intézkedéseknek pl. India életében mind az imperializmus elleni harc szem-

¹⁰ Engels: Anti-Dühring. Szikra, Budapest, 1950. 285—286. old.

¹¹ Lenin Művei XXV. kötet Szikra, Budapest, 1952. 475. old.

¹² Nagy Imre: Magyar Nép Védelmében. 1957. Forradalmi Tanács.

¹³ Nagy Imre: Magyar Nép Védelmében. I. fejt. 17. old.

¹⁴ Uo. 33—34. old. kiemelés tőlem: K. D.

pontjából mind a munkásosztály életkörülménye s perspektívái szempontjából kétségtelenül pozitív jelentőségük van. Azonban az ipar bizonyos részének államosítása és a tervszerűség bevezetése a gazdasági élet egy szűkebb területén a legkevésbé sem jelenti India társadalmi rendszere *burzsoá jellegének* megváltozását. Sőt az említett intézkedések a burzsoá gazdasági rendszer megerősítését szolgálják. Érintetlenül marad ugyanis az állam kapitalista jellege, a kizsákmányolás kapitalista formája. A szocialista társadalom létrejötte éppen e téren jelent lényeges változást, amennyiben a burzsoá államot a proletáriátus diktatúrája váltja fel és a munkásosztály a proletárdiktatúrával mint eszközzel megvalósítja a termelőeszközök társadalmi tulajdonát és megszünteti a kizsákmányolás minden formáját. stb. Nagy Imre idézett formulájával éppen e *lényegi, tartalmi különbségeket* igyekszik elmosni és lényegtelennek tenni a szocialista és kapitalista gazdasági viszonyok között, míg bizonyos *formai azonosságokat* (államosítás, tervszerűség) lényegessé próbál emelni. E módszer alapján »új«, »sajátos« utat »szül«, a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenethez. Ez az »út« azonban »sajátosan« jobboldali, revizionista elferdítését jelenti az általa is idézett, a szocializmus sajátos útjáról szóló lenini elméletnek és így a burzsoázia »sajátos« osztálycélját szolgálja. Ebből következően a fentebb idézett szociáldemokrata Bahrdt és a »nemzeti kommunista« Nagy Imre között csak annyi a különbség, hogy Bahrdt a proletáriátust »szüntette meg« Nyugat-Németországban, hogy a forradalom és szocializmus szükségességét kiküszöbölve a kapitalista viszonyokat érintetlenül hagyja, — Nagy Imre viszont a proletáriátus létét hagyja érintetlenül a kapitalizmus viszonyai között és így »békíti össze« a kapitalista viszonyokat a szocializmus »elemeivel«, következőképpen a szocializmus »új« útja érdekében a proletárforradalom és proletárdiktatúra szükségességét küszöböli ki. Ezek ismeretében vajmi keveset csodálkozhatunk azon, hogy a szocializmus »új« útja nem a marxista munkáspártok, hanem »haladó nemzeti pártok és hazafias erők vezetésével nem szovjet úton« valósul meg.

Ebben a »sajátos« esetben is — mint könyvének más helyén — Nagy Imre »nem jól értette meg« Lenint. Míg Lenin »... a kommunizmus *alapelveinek* (a szovjet hatalomnak és a proletáriátus diktatúrájának) olyan érvényesítését követeli, amely ezeket az elveket a *részletekben helyesen módosítja*, ezeket a nemzeti és nemzeti-állami különbségekhez hozzá alkalmazza«,¹⁵ addig Nagy Imre a kommunizmus alapelveit (pl. a proletárdiktatúrát és a marxista párt vezetőszeropét) *elhanyagolható különbségekké* degradálja, a *nemzeti különbségeket* pedig — amelyek az idézett lenini értelmezésben lényegesek — *alapelvekké emeli*. Ezen az alapon küszöböli ki említett könyve I. fejezetében (»A marxizmus–leninizmus alkalmazásának néhány időszerű kérdése«) a proletárdiktatúra erőszak-oldalát a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet sajátos — a Szovjetunióban megvalósult formától elütő útjai segítségével. Nagynál ugyanis nemcsak arról van szó, hogy a proletárdiktatúra *formája* változik a történelmi körülményeknek és a nemzeti sajátosságoknak megfelelően, hanem a proletárdiktatúra *tartalma* is »elkerülhetetlenül más« a Szovjetunióban, mint a népi demokráciákban.¹⁶ Következés-

¹⁵ Lenin Művei XXXI. köt. Szikra, Budapest, 1951. 83. old.

¹⁶ Id. munka I. fej. 19. old.

képpen meghatározása szerint »a népi demokrácia a proletárdiktatúra *demokratikus válfaja*.«¹⁷ A proletárdiktatúra e »válfajára« az a jellemző hogy »az antagonisztikus érdekek és ellentétek kiküszöbölése, az erőszak alkalmazásának mind fokozottabb csökkenése alapján a demokratikus módszerek és formák mind erőteljesebb megvalósításával, a legszélesebb néptömegekkel való szoros együttműködés érdekében« működik.¹⁸ Míg a Szovjetunióban megvalósult proletárdiktatúra válfaja az »antagonisztikus érdekek« és »ellentétek« »kiküszöbölését« az erőszak teljes alkalmazásával valósította meg, — ami a Szovjetunió nemzeti és nemzetközi feltételeit tekintve, Nagy Imre szerint is indokolt volt —, addig a népi demokráciának, mint a proletáriátus diktatúrája »demokratikus válfajának« az »antagonisztikus érdekek« és ellentétek »kiküszöbölésével« az erőszakot »mind fokozottabban csökkentenie« kell a »demokratikus módszerek mind erőteljesebb megvalósításával«. Bár Nagy Imre megjegyzi, hogy »a szocializmus győzelme biztosítása érdekében a kizsákmányoló osztályok restaurációs, reakciós, ellenforradalmi törekvései és kísérletei ellen ugyanakkor szükséges és helyénvaló a diktatúra élesebb formáinak és módszereinek alkalmazása«,¹⁹ ezt azonban könyve egész I. fejezetének szelleme cáfolja meg. Az 1956. október–novemberi események pedig a *gyakorlatban* mutatták meg Nagy Imrének a proletáriátus diktatúrája »demokratikus válfajával« kapcsolatos állásfoglalását, hogy miként értelmezte »az antagonisztikus érdekek és ellentétek kiküszöbölését az erőszak alkalmazásának mind fokozottabb csökkentése alapján, a demokratikus módszerek és formák mind erőteljesebb megvalósításával.« Ezt a folyamatot tárta fel szövetkezése az 1956. október–novemberi események idején a Kéthly-től a Mindszenty-ig terjedő fronttal, »demokratikus« engedményei az ellenforradalom katonai vezetőinek szemléltetően mutatják Nagy »proletárdiktatúrájának« »sajátos válfaját« és tartalmát. Ezeknek és elméleti fejtegetéseinek alapján megállapíthatjuk, hogy Nagy Imre a »proletárdiktatúrájának« azt a »sajátos« válfaját találta meg, amely a »szocializmust« »elfogadhatóvá« és »kívánatosná« teszi a nemzet »legszélesebb« rétegei számára. Azt a »válfajt«, amely a proletárdiktatúra tartalmát, így magát a proletárdiktatúrát küszöböli ki.

Lenin arra tanít, hogy a proletáriátus diktatúrájának *formái* változatosak lesznek, a nemzeti különbségekhez és a történelmi feltételekhez alkalmazkodnak. Azonban a proletáriátus diktatúrájának *tartalma, lényege* — a proletáriátus osztályuralma, a dolgozó osztályok és rétegek demokráciája, a burzsoázia és minden osztályellenség elnyomása — az elnyomás formáinak és módszereinek változatossága ellenére — *állandó* marad. Nagy Imre azonban ezt a lényegét, a proletáriátus diktatúrájának ezt az állandó, változatlan tartalmát küszöböli ki és a »sajátos«, a változó formát teszi meg egyedül alapvetőnek, és ezzel a módszerével jut el azután »a demokrácia« általános frázisához.

Az a megállapítás pedig, hogy a »kapitalizmus különböző maradványai is még sokáig megtalálhatók a szocializmusban«, a szocialista forradalmak

¹⁷ Uo. kiemelés tőlem: K. D.

¹⁸ Uo. I. fej. 19. old.

¹⁹ Uo.

egyik fő jellegzetességével kapcsolatos: a hatalom megragadása csak előfeltétele, kezdete a szocialista átalakulásnak, a szocialista gazdasági stb. formák csak azután és fokozatosan épülnek ki.

*

A revizionizmus a *kapitalizmus fejlődésének* azon ideiglenesen ható tendenciáit abszolutizálja, amelyek a burzsoázia — illetve általában a magántulajdon — érdekeinek megfelelnek. Hasonlóképpen a *szocializmus vagy a munkásmozgalom fejlődésének* azon ideiglenesen ható ellentmondásait túlozza el és teszi abszolúttá, amelyek a burzsoázia érdekeinek kedveznek. Így az 1956 előtti években egyes szocialista országok kapcsolataiban meglévő hibákat felhasználva a revizionizmus eljutott a *proletárinternacionalizmus tagadásáig* azzal, hogy a proletárinternacionalizmust a *békés együttélés öt alapelveivel azonosította*.

A békés együttélés öt alapelve bizonyos gazdasági és politikai fejlődés következménye. Közvetlenül kapcsolatban van azzal a lenini megállapítással, hogy a kapitalizmus az imperializmus körülményei között egyenlőtlenül fejlődik, ezért nem egyszerre, hanem fokozatosan jönnek létre a szocialista országok. Ebből szükségszerűen következik az is, hogy a kapitalizmus és a szocializmus rendszere hosszú ideig egymás mellett áll fenn. A különböző társadalmi rendszerű országok békés egymás mellett élésének alapja: a függetlenség, a szuverénitás, az egyenjogúság, a belügyekbe való be nem avatkozás és az önrendelkezés. A békés egymás mellett-élés öt alapelve a két rendszer közötti viszonyoknak fontos tényezője lehet.

Nagy Imre előbb említett, Nyugaton megjelent könyvének III. fejezetében (»A nemzetközi kapcsolatok öt alapelve és külpolitikánk kérdése«) részletesen foglalkozik a két rendszert érintő fontos problémákkal. Nagy Imre azonban annyira beleélte magát a szocializmus »sajátos útjának« abszolutizálásába, hogy ennek alapján számára a proletár internacionalizmus — bármennyire is hivatkozik rá — csak »a sztálini ideológia egyeduralom maradványává« torzul, »kötelező« »dogmává«, »sémává«; ez pedig Nagy szerint ellentétben van az öt alapelv megvalósításával. Következésképpen, miként a *kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet »sajátos« útjáról* vallott ideológiai elképzelései a szocialista társadalmi viszonyok eltüntetésének, úgy a *proletárdiktatúra sajátos formáiról* kifejezett nézetei a proletárdiktatúra megszüntetésének »elméletévé« torzulnak. Épp így torzul a *békés együttélés öt alapelve*nek Nagy Imre féle értelmezése is a proletár internacionalizmus kiküszöbölésének ideológiájává, azzal a célzattal, hogy atomizálja és szétzüllessze a szocializmus világrendszerét.

A szocialista tábort szétzüllesztő és a proletár internacionalizmust kiküszöbölő revizionista ideológia kiindulópontja az, hogy nem képes — helyesebben nem is akarja — marxista módon értelmezni a munkásosztály és a nemzet egyetemes érdekeinek egymáshoz való viszonyát. Szerinte »a munkásosztály... a nemzet egyetemes érdekeit nem rendelheti alá a maga osztályérdekeinek.«²⁰ Ez ebben az összefüggésben azt jelenti, hogy a proletár internacionalizmus elvén alapuló politika, amely a szocialista országok erőinek összefogását

²⁰ Id. munka III. fej. 32. old.

követelménnyé teszi a kapitalista rendszer elleni eredményes harc érdekében, megfelel a munkásosztály érdekeinek, de ellentmond »a nemzet egyetemes« érdekeinek. A proletárinternacionalizmus és az ezen alapuló politika — Nagy következtetéseként értelmében — akadályozza a munkásosztályt »a nemzeti egység megteremtésében« abban, hogy »a nemzet többségét maga mögé sorakoztassa«, hogy »a nemzet egyeteme a munkásosztály vezetését és célkitűzését elfogadja.« Hogy ezt az akadályt a munkásosztály kiküszöbölje, le kell mondania a maga osztályérdekéről és ezt »a nemzet egyetemes« érdekének kell alárendelnie. Ez pedig úgy megy végbe, hogy a proletárinternacionalizmust felváltja a békés együttélés öt alapelvevel: »a szocializmus építésének viszonyai között a hatalmon levő munkásosztály, mint az össznemzeti feladatok megtestesítője, csak az öt alapelvben lerögzített nemzeti eszmék alapján lehet a proletár nemzetköziség igaz harcosa.«²¹ Itt tehát Nagy Imre nemcsak »összhangba« hozza a proletár nemzetköziséget a békés együttélés öt alapelveiben lerögzített nemzeti eszmékkel (amit gyakran szeret hangoztatni), hanem ebben az »összhangban« a proletár internacionalizmus »feloldódik.«

Vajon a proletár nemzetköziségen alapuló politika ellentmond-e a nemzet »egyetemes« érdekeinek? Ha »a nemzet egyetemes« érdekén a dolgozó néptömegek érdekeit értjük, akkor semmiképpen sem. Hiszen a proletár internacionalizmuson alapuló politika nyújt biztonságot hazánk békés építőmunkájához, óv meg az imperialista reakció legkülönbözőbb formákban jelentkező támadásai ellen, elősegíti gazdasági, kulturális, tudományos stb. fejlődésünket. Ez vajon csak a munkásosztály »sajátos« érdeke? Nyilvánvalóan a nemzet »egyetemes« érdekét is szolgáló politikáról van itt szó. Ebből következően a nemzet egyetemes érdeke nem választható el a proletariátus sajátos osztályérdekétől, sőt, a proletariátus sajátos osztályérdekén alapuló proletárinternacionalista politika biztosíthatja egyedül korunkban a nemzet »egyetemes« érdekeinek megvalósulását. Ez az egyik következtetésünk.

A másik következtetésünk: a proletár nemzetköziségnek és a békés együttélés öt alapelveiben lerögzített nemzeti eszméknek. Nagy Imre által értelmezett »azonosítása« hamis — a burzsoázia osztályérdekeinek megfelelő azonosítás. Ugyanis a békés együttélés öt alapelve kifejezi azokat a követelményeket, amelyek a két társadalmi rendszer országai békés viszonyait vannak hivatva szolgálni, de nem tartalmazza a szocialista országok és az egyes országok munkásmozgalmi összefogásának szükségességét a kapitalizmus elleni harcra. Márpedig a proletárinternacionalizmus lényege éppen ez: a nemzetközi munkásmozgalmak és a szocialista tábor erőinek összefogása a tőke elleni harc sikere és a kapitalizmus megdöntése érdekében. A proletár internacionalizmusnak ezt a lényegét nem módosítja az a tény, hogy a szocializmusba való átmenet útjai, a szocializmus megvalósulásának formái változnak. A szocializmus »sajátos« útjaival változnak a proletár összefogás formái, a tőkésék ellen folytatott közös harc módszerei és taktikája, stb., de a fent kifejtett lényeg állandó marad, Nagy Imre elképzelései éppen ezt a lényegét tagadják. A proletár internacionalizmuson alapuló politika nem mond ellent a nemzetek egyenjogúságának sem, — sőt, ennek legmagasabb fokú megvalósítását biztosítja korunkban. A kapitalista nemzetek legfeljebb deklarálták a nemze-

²¹ Uo. III. fejt. 34. old.

tek egyenjogúságát, de a tőke érdekei ezt napról-napra keresztül húzták. Ebből következően a kapitalista nemzetek egyenjogúsága sohasem valósult meg, különösen a nagy és kis nemzetek között. Ezzel szemben a szocializmus új viszonyokat hoz létre a nemzetek között is. E viszonyt a proletárérdekek nemzetközi közössége szabályozza. A proletárinternacionalizmus lényege — mint erre előzően utaltunk — a tőke, az imperializmus elleni összefogás szükségessége, (e kérdésben a szocialista országok nem lehetnek semlegesek), emellett azonban a proletárinternacionalizmus magában foglalja a nemzetek függetlenségének, szuverénitásának, egyenjogúságának stb. elismerését is, — tehát a nemzeti érdekek képviselőit is, sőt, ezeket a kapitalizmussal szemben magasabb fokon és mélyebb tartalommal valósítja meg, éppen a magántulajdon megszüntetése alapján létrejövő közös érdekekből kiindulva. Tehát összefüggés van a proletárinternacionalizmus két oldala között. Ebből az következik, hogy minden politikai lépés, amely sérti a nemzeti önállóságot, egyúttal gyengíti a proletárösszefogás nemzetközi erejét is. De ugyanakkor az elmondottak azt is mutatják, hogy a nemzetek egyenjogúságának, »a nemzeti érdekeknek« az elismerése nem állhat ellentétben a szocialista nemzetek összefogásának szükségleteivel. A proletárinternacionalizmus éppen e kettő egységét fejezi ki. Bármelyik oldal egyoldalú kiemelése, a másik elhanyagolása végső fokon a nacionalizmus feleledéséhez vezet, ahhoz, hogy a tömegek ellentmondást, szakadékot látnak a szocializmus építésének követelményei és a nemzeti program között, ennek pedig csak politikai reakció lehet az eredménye. Ezt az 1956 október-novemberi hazánkban lefolyt események a gyakorlatban igazolták.

Ezzel kapcsolatban egy nagyon fontos lenini figyelmeztetésre szeretnénk utalni. A szocialista politika nem valósulhat meg egyszerre azzal, hogy létrejön a szocialista gazdaság. A politika elkerülhetetlenül alkalmazkodik a gazdasági élethez, de nem egy-csapásra, nem simán és nem közvetlenül, hanem ellentmondásokon és harcokon keresztül. Vagyis: túlságosan leegyszerűsítik a dolgokat, akik azt gondolják, hogy a szocializmus mint gazdasági tényező önmagától és közvetlenül elhárít minden nehézséget, pl. a nemzetek egymás közötti politikájában. Lenin azt tanítja, hogy »a proletariátus pusztán azzal, hogy végrehajtja a szocialista forradalmat, még nem válik szentté és ez nem biztosítja a hibák és gyengeségek ellen. De a lehetséges hibák (és önző érdekek, — az a kísérlet, hogy mások rovására éljenek —) feltétlenül rá fogják vezetni... az igazság felismerésére.«²²

Miután Nagy Imre a proletár internacionalizmus elvét »kiküszöbölte« és helyébe a békés együttélés öt alapelvét iktatta, ezzel legalább kettős célt akart biztosítani: egyrészt — amint erről már fentebb írtunk — az országon belül egy szélesebb (mint 1956 október-novemberében bebizonyította, reakciós és ellenforradalmi elemeket, rétegeket és érdekeket is magában foglaló) »nemzeti egység« megvalósítását, másrészt külpolitikailag a »hatalmi és tömbpolitika« felszámolását.

Nagy Imre a szocializmus világrendszerét a Szovjetunió »hatalmi tömbpolitikája« következményének fogja fel. Ez nyilvánvalóan helytelen. Ugyanis a szocializmus világrendszere a társadalmi-gazdasági és politikai fejlődés következményeként törvénytzerűen alakult ki a második világháború utáni

²² Lenin Művei XXI. Szikra, Budapest, 1951. 370. old.

időszakban; ezzel szemben a szocialista »katonai tömb« az agresszív imperialista hatalmak háborús célokra spekuláló tömb-politikájának ellenszereként – tehát *esetlegesen* – jött létre. Ebből következik az, hogy a Szovjetunió vezetésével létrejött varsói katonai szerződés, éppen mert a csoportjába tartozó szocialista államok a háborús kalandok megfékezését vannak hivatva szolgálni és mert szocialista államokról van szó, jellegét tekintve nem azonos a háborút előkészítő és háborúra spekuláló agresszív imperialista katonai tömbökkel. Következésképpen a »hatalmi tömbökről« való olyan általános fecsegés, amely ezt a lényegét figyelmen kívül hagyja, a szocialista tábor egységének felszámolását szolgálja (még akkor is, ha közben a Szovjetunióról és a szocialista országokról, mint az agresszív tömbpolitika elleni harc leg-szilárdabb erejéről beszél). Ezért javasolja nekünk, hogy »emelkedjünk felül« a rendszerek harcán és így kerüljük el a hatalmi tömbök összecsapását. Vagyis: szocialista ország létünkre ne vegyünk részt a szocializmus ellen indított kapitalista agresszív erők megfékezésében. Ezzel kapcsolatban azt mondja: »Kis országok számára, mint Magyarország, létkérdés helyesen meghatározni helyzetünket az államok közötti viszonyok terén. Az országnak minden eszközzel a béke fenntartása mellett kell kitarthatnia. *El kell kerülnie, hogy az ország a hatalmi tömbök összecsapásának aktív részese legyen.*«²³

Arra vonatkozóan, hogy milyen módszerrel »kerüljük el« stb, hogy »a hatalmi tömbök összecsapásának aktív részese« legyünk, a következőket ajánlja: »A legcélravezetőbbnek látszik a haladó demokratikus és szocialista, vagy hasonló típusú, ugyszintén az öt alapelvet osztó más rendszerű országok egybehangolt külpolitikája és együttműködése a hatalmi tömbök politikája ellen, *semlegesség, vagy aktív egymásmellett élés alapján*. Magyarországnak ezt az utat megkönnyíti földrajzi elhelyezkedése – a semleges Ausztria és a szocializmust építő országok között a Szovjetunió, valamint az aktív egymásmellett élés elvének alapján álló Jugoszlávia szomszédsága.«²⁴ Nagy Imre itt már kimondja a maszlagot: semlegesnek maradni és ugyanakkor szocialistának lenni. Vagyis gyengíteni a szocializmus országainak összefogását. Itt már kiderül az öt alapelvre hivatkozás nacionalista mivolta és internacionalizmus-ellenes lényege. Hiszen ha a szocialista országok egymásközötti kapcsolataikban csak a békés egymás mellett élés alapjára helyezkednek, – tehát ha lemondanak az imperializmus elleni összefogásról és harcról, – akkor a valóságban az imperializmusnak tesznek szolgálatot. Nem is beszélve a semlegességről, amely atomizálná a szocialista országokat és így minden imperialista reakciónak kitűnő talajt jelentene a kapitalista restaurációhoz. (Mint ahogy Nagy Imre politikája 1956 október-novemberben ezt a valóságban igazolta.)

Nagy Imre a szocialista tábor országai közötti viszonyban a proletár internacionalista elveken alapuló kapcsolatokat fel kívánná számolni és ezek helyébe a békés egymásmellett élés elvein – vagy a semlegesség alapján – létrejövő kapcsolatokat ajánl. Ténylegesen megszüntetni törekszik minden olyan kapcsolatot a szocialista országok között, amely *sajátosan* szocialista jellegükből folyik. Így lesz Nagy Imrénél a békés egymás mellett élés öt alapelvére való hivatkozás a szocialista tábor egysége széttűlésének

²³ Id. m. III. f. 38. Kiemelés tőlem: K. D.

²⁴ Id. m. III. f. 39. old. Kiemelés tőlem: K. D.

elméletévé. Ugyanakkor ama elméletté, amely olyan politikának veti meg az alapját »az ország nemzetközi kapcsolatainak terén, amely megszünteti elszigeteltségünket.« Tehát, ha felcseréljük a proletár internacionalista alapokon álló politikát a békés egymás mellett élés öt alapelvén nyugvó politikával — tehát ha »szűkítjük« kapcsolatainkat a szocialista táboron belül — akkor »lebonthatjuk azokat a korlátokat«, amelyek akadályozták a más rendszerű államokat a szocialista államokhoz való közeledésben, vagyis Nyugat felé megnyílik az út kapcsolataink kiterjesztésére. Ez a koncepció a külpolitika terén nagyon hasonlít ahhoz az előbb már érintett belpolitikai koncepcióhoz, hogy a munkásosztály rendelje alá osztályérdekét »a nemzet egyetemes érdekének«. Ez külpolitikai viszonylatban úgy módosul, hogy a szocialista országok *sajátos szocialista* érdekeiket rendeljék alá a kapitalizmus rendszere követelményeinek.

Nagy Imre persze már 1956 október-novemberben a gyakorlatban mutatta be nekünk a »széles« nemzetközi kapcsolatok kiépítésének politikáját (semlegességi kiáltvány, az ENSZ-től való katonai segítségkérés, stb.), amely politika propagált elveinek — a békés egymásmellett élés öt alapelvének — kivégzését jelentette, amennyiben csaknem világháborút idézett elő. Ezzel szemben a proletár internacionalizmus elvein alapuló politika a szocialista tábor országai között — amit a Szovjetunió és népi demokráciák mai gyakorlata bizonyít — egyáltalán nem zárja ki a békés egymásmellett élés öt alapelve alapján folytatott külpolitikát a más rendszerű államokkal és népekkel, amennyiben ezekben megvan az óhaj az ilyen politikára.

Nagy említett könyvének ebben a fejezetében arról beszél, hogy korunkban a békés együttélés öt alapelvének, amely a nemzetközi élet homlokterébe került, fokozódik jelentősége. Ennek okát azonban nem képes megmagyarázni. Nem »látja«, — illetőleg nem akarja látni, — hogy ezt mindenekelőtt a szocializmus világrendszerének létrejötte váltotta ki. A szocializmus világrendszerének léte teszi lehetővé, hogy az öt alapelvben kifejezett eszmék a nemzetközi érintkezésben megvalósuljanak. Ebből viszont az következik, hogy az öt alapelv érvényesülése nem »társadalmi rendszerektől« független tényező»²⁵ mint azt Nagy Imre állítja. Nagy szerint »azok a fogalmak, amelyeket az öt alapelv kifejezésre juttat, függetlenek az egyes országok társadalmi berendezésétől, változatlanul érvényesek és egyöntetűen értelmezendők, különben nem szolgálhatnának alapul a különböző társadalmi rendszerű országok békés együttélésének... Nemzeti függetlenség, szuverénitás, önrendelkezés, egyenjogúság és be nem avatkozás fogalma ugyanazt jelenti minden országban, minden más országgal szemben, legyenek azok kapitalista, szocialista, vagy átmeneti népi demokratikus rendszerű, avagy más típusú országok.«²⁶

Először is a dolog nem a fogalmak »értelmezésén« múlik. A fogalmak »értelmezése« önmagában, ha elszakítjuk az »értelmezés« szociális alapjától, — tehát ha idealista módon nyúlunk a fogalmakhoz — semmit sem valósít meg a nemzeti függetlenségből, szuverénitásból, egyenjogúságból stb. Mihelyt azonban összekapcsoljuk a fogalmakat — jelen esetben a békés együttélés öt alapelvének fogalmait — az »értelmezés« társadalmi alapjával, akkor kiderül,

²⁵ Uo. 30. old.

²⁶ Uo. 34—35. old.

hogy ezekben a fogalmakban kifejezésre jutó tartalom nem »társadalmi rendszerektől független tényező.« Kiderül, hogy a békés együttélés öt alapelveiben megfogalmazott tartalom — mint erre más helyen már utaltunk — nem azonos módon érvényesül, nem »jelenti azt« a kapitalista országokban, mint a szocialista vagy »mástípusú« országokban. Már fentebb kifejtettük, hogy a szocializmus viszonyai közt ezek a »fogalmak« mélyebb tartalmat kapnak és a *gyakorlati politika tényleges alapjai lesznek* a proletár internacionalizmus elveit érvényesítő szocialista országok államközi kapcsolataiban. Ebből következik e fogalmak tartalmának változása, fejlődése a történelem során. Ez a változás azonban nem spontánul megy végbe a fogalmakban, hanem a társadalmi viszonyok függvényeként. Ez az egyik dolog. A másik: a kapitalizmustól a szocializmushoz vezető történelmi változás azzal az eredménnyel is jár, hogy az *elvek* — függetlenség, szuverénítás, önrendelkezés, egyenjogúság, stb. — *átmennek a gyakorlatba*. Tehát a szocializmus nemcsak deklarálja, megfogalmazza, hanem meg is *valósítja* ezeket az elveket, illetve a már megvalósított elveket is egyre *tökéletesebben* realizálja. Éppen ez a fejlődés útja. Az elmondottak rávilágítanak arra, hogy a békés együttélés öt alapelve és azok gyakorlati megvalósítása is a szocialista társadalmi rendszer lényegéből következik, attól el nem választható. Nagy Imre azonban elsősorban a szocializmus országaival és mindenekelőtt a Szovjetunióval szemben állítja követelményként a békés együttélés öt alapelvét és úgy beszél, mintha a kapitalista országok viszonyai között ez már rendezett, vagy könnyen megoldható probléma volna. Éppen itt a kérdés lényege. Nagy azért kiáltja ki az öt alapelvet rendszerektől független tényezőnek, mert úgy véli, hogy ezzel álcázva elfogadhatóbban fejtheti ki Szovjetunió-ellenes álláspontját. Így lesz nála a békés együttélés öt alapelve »társadalmi rendszerektől független tényező«-ból eszköz a Szovjetunió elleni támadáshoz. Ezt annál is inkább fontosnak tartjuk kiemelni, mert demagóg módon Nagy Imre is hangsúlyozza, hogy az öt alapelv fogalmai a szocializmus viszonyai között nem szűkülnek, hanem még átfogóbbak lesznek, tökéletesednek.²⁷

A fent kifejtettek alapján elmondhatjuk, hogy Nagy Imre úgy »közeledik« könyvében a leninizmushoz, mint Mindszenty 1956 október-novemberében közeledett »a demokráciához.«

Továbbá: ha hinni lehet Nagy Imre könyvének, akkor a fentebb elmondottakat 1956 januárjában írta le, ebből viszont az következik, hogy 1956 október-novemberi politikája nagyon is előre megfontolt politikai elveken alapult, vagyis tevékenysége nem magyarázható csupán az ellenforradalom nyomásával.

Eddigi fejtegetéseinkből is kiderül, hogy korunkban a *revizionizmus nem egységes áramlat*.

Nagy Imre fentebb ismertetett elvei a revizionizmus *kispolgári* változatát képviselik. Azt a változatot, amely bírálja ugyan a monopolkapitalizmust, korlátozni akarja mindenhatóságát, de egyidejűleg kispolgári álláspantól közelíti meg a szocializmus kérdéseit is: proletárszocialistának mondott elvei

²⁷ Uo. 35. old.

és gyakorlata a valóságban a kispolgári szocializmus elveit és gyakorlatát jelentik. A revizionizmusnak e változata nem tagadja meg nyíltan a marx-lenini elveket. Sőt, éppen a »sztálinizmustól« — »a leninizmushoz« akar »visszatérni«. Ez a »visszatérés« a leninizmushoz azonban — amint kimutattuk — a lenini elvek feladását jelenti. Ez érthető is; Lenin nem kispolgári, hanem proletárszocializmust hirdetett és ennek alapelveit fogalmazta meg. Nemcsak a sajátos nemzeti formáit látta a szocializmus építésének, hanem az általánosan, nemzetközileg érvényesülő szociális tartalmát és alapelveit is. Azt hirdette, hogy a nemzetközileg érvényes szociális tartalom az elsődleges, a meghatározó a nemzeti formával szemben. Marx és Lenin elveinek kispolgári osztályalapon álló revideálói azonban mindezt »nem akarják« meglátni.

A revizionizmus másik változata a reakciós burzsoázia érdekében nyíltan hajtja végre a marxizmus revízióját. Nyíltan dicsóítja a monopolkapitalizmust. Azt hirdeti, hogy a kapitalizmus — a múlt századi formájához képest — teljesen megváltozott és »megjavult«, így a Marx által feltárt társadalmi elvek és törvényszerűségek a mai körülmények között már nem érvényesek. Ennek egyik megnyilvánulására utaltunk H. P. Bahrdt esetében a következőkben részletesebben próbáljuk feltárni a revizionizmus e válfajának fontosabb jellemzőit.

1957 második felében az Osztrák Szocialista Párt új programtervezetét dolgozott ki, amelyben lényegileg nyíltan feladta a marxista elveket. A programtervezet egyik készítője, Dr. Kreisky államtitkár szerint az Osztrák Szocialista Párt viszonya »a marxizmushoz olyan, mint a korszerű természettudományok viszonya a newtoni gravitációs törvényhez. Senki sem tagadhatja e tanítás jelentőségét a kutatás számára. Ma azonban túlhaladtunk rajta. Nem tartjuk helyesnek Marx bizonyos alapgondolatait, így pl. a polarizációs folyamatot. Ugyanis nem az általa jósolt két osztály — a proletároké és kapitalistáké — fejlődött ki, hanem sokkal több különböző réteg, amelyeknél egyáltalán nem lehet a marxista alapon vett osztályöntudatról beszélni.«²⁸

Kreisky azonban »elfelejt« utalni arra, hol és mikor állította Marx azt, hogy a kapitalista társadalom rothadása idején csak a proletárok és a burzsoák két fő osztálya marad meg. Marx előre látta, hogy a differenciálódás állapotában levő parasztság, de a városi kispolgárság is a maga többretűségében fennmarad. Sőt, még a burzsoáziát sem tekintette teljesen egyöntetűnek.

Ennek ellenkezőjét azok állítják Marxról, akik »a demokratikus jóléti állam szocialista politikája«²⁹ érdekében elhatározták, hogy megszabadulnak »a marxizmus ideológiai ballasztjától«, megszabadulnak annak elismerésétől, hogy a kapitalista társadalom fejlődését előrevivő fő tényező ma is a munka és tőke közötti ellentmondás, a tőkés és a proletárok osztályharca. Valójában ebből fakad, — ahogy a »Frankfurter Allgemeine Zeitung« előbb jelzett cikke megjegyzi — »a szabad világ korszerű munkásmozgalmának ama szükséglete, hogy ... a párt ellenségei által nem vitatható határvonalat vonjon a kommunizmussal szemben. A szociáldemokráciát és a kommunizmust többé nem szabad egy és ugyanazon politikai mozgalom két változatának tekinteni.« Ez a lényeg. Elhatárolódnia a kommunizmustól, megtagadni a marxizmust, ki-

²⁸ Frankfurter Allgemeine Zeitung: 1957. november 27.: Ausztria szocialistái új utakon.

²⁹ Uo.

küszöbölni alapelveit és így megszületik a »demokratikus marxizmus«. Ahogy dr. Benedikt Kautsky, az Osztrák Szocialista Párt teoretikusa, a programbizottság elnöke hangsúlyozta: »egyetlen szocialista párt sem engedheti meg magának, hogy félretolja a demokratikus marxizmust, még akkor sem, ha annak alapelvei egy jóléti államban sem használhatók fel.«³⁰ De akkor mi a jelentőségük ezeknek az alapelveknek? Világos, hogy itt a marxizmus emlegetése — akár »demokratikus marxizmus«, akár a múlt század marxizmusa legyen is, — csak köntös a tömegek megtévesztésére, a polgári lényegű tartalom álcázására. Ezt egyébként a »Frankfurter Allgemeine Zeitung« jelzett cikke szerint Kautsky is kimondja, amikor a »demokratikus marxizmus«-ban a kommunizmus elleni minden forradalmi megmozdulás erőforrását látja »az 1921 évi kronstadti eseményektől egészen az 1956. évi budapesti eseményekig.«

Ezek után vajmi kevéssé csodálkozhatunk azon, hogy az osztrák munkások felteszik a kérdést, vajon az Osztrák Szocialista Párt esetében a régi osztályharcos pártról van-e szó ma is? Természetesen, az Osztrák Szocialista Párt ideológusai nem tartják helyénvalónak a »szűkkeretű osztálypártot« a »megváltozott körülmények« között, ezzel is kifejezésre jutattva »az osztályellentétek mai enyhébb jellegét a demokráciában«, továbbá azt, hogy egy párt legfeljebb csak »keletkezése idején és fennállása első szakaszában« korlátozódiuk erősen egy osztályra«³¹ és szorul rá ennek következtében az osztályharcra is. E teoretikusok újra megmutatták, hogy »dialektikus« történetiszemlélettel rendelkeznek, amikor a marxizmus alapelveinek kiküszöböléséről van szó. Azonban megfelelnek a lényegről, arról, hogy egy párt osztályjellegét csak másodlagosan érinti tagjainak osztályhelyzete. Egy párt osztályjellegét mindenekelőtt ideológiája, az azon alapuló programja és gyakorlati tevékenysége szabja meg. Egy munkáspárt lehet »tömegpárt«, felvehet tagjai sorába kispolgári és értelmiségi elemeket, ha azok a munkásosztály ideológiáját, a marxizmust teszik magukévá, és ennek alapján tevékenykednek. Éppen ez a lényeg: Minthogy a »demokratikus marxizmus« viszont semmiképp sem a munkásosztály ideológiája, hanem burzsoá lényegű ideológia, ez »valóban« lehetővé teszi, hogy ez a párt, amely ezt az »elméletet« magáévá teszi, ne »korlátozódjék« a munkásosztályra.

Az ilyen »tömegpárt« megengedheti magának annak »felismerését«, hogy nem a munkás, nem a proletár áll »a társadalom minden jobb rendjének a középpontjában«, hanem »az ember« általában. Az ilyen párt felismerheti, — mint Oscar Pollak a Programtervezetről szóló vitában,³² — »hogy egy jobb társadalmi rend célja az emberi egyéniségnek a szabadság és egyenjogúság alapján történő legmagasabb fokú kibontakozása kell, hogy legyen. A mi célunk — mondja — nem az ember államosítása, hanem az állam és a társadalom emberibbé tétele.« Ám éppen itt a probléma nyitja. Ahhoz, hogy a társadalom »jobb rendjének a középpontjában« »az ember« álljon, ahhoz először a proletariátusnak kell »a társadalom középpontjába« kerülnie, éppen egy »jobb rend« érdekében. »Az emberi egyéniségnek a szabadság és egyenjogúság alapján történő legmagasabb fokú kibontakozása« nem lehetséges

³⁰ Uo. Kiemelés tőlem: K. D.

³¹ Arbeiter Zeitung 1958. I. 19.

³² Uo.

anélkül, hogy a proletariátus szabadsága, egyenjogúsága és egyénisége ki ne bontakoznék. Ez az útja, módja az »állam és a társadalom emberibbé« tételének is. Ehhez viszont »szűkkeretű« osztályideológia, — a marxizmus — alapján álló pártra van szükség, amely még »a demokrácia« (ez az általános fogalom, csak osztályjellegének leplezésére szolgál) viszonyai között is szükségesnek látja az osztályharcot a társadalom előrehaladása érdekében. Vagyis a marxisták nem azt a következtetést vonják le a mai kapitalizmus osztályviszonyaiból, mint Lucien Lauret, aki szerint a munkásosztálynak már nincs oka harcolni a hatalomért, hiszen »Európában és az Egyesült Államokban a munkásosztály a szociális struktúra újabb típusaival találkozik, amelyek mind bajosabban nevezhetők kapitalistáknak«, s ezért »a vállalkozók és a munkások közötti hagyományos antagonizmus átadja helyét a végtelenül sok árnyalatú viszonyok sorának«, amelyek között a munkások vállalkozóvá, a vállalkozók pedig bérmunkásokká válnak.³³ Ennek alapján az osztályharc »enyhül«, sőt »megszűnik«, s így a továbbhaladáshoz »elégésesek« a reformok, »kiküszöbölődik« a forradalom és a proletárdiktatúra szükségszerűsége. Lényegében ezen az »elvi« alapon nyugszik az Osztrák Szocialista Párt programja is. A proletárdiktatúra konkrét fogalma helyett általában »jóléti államról«, »demokráciáról« beszélnek, nem határozzák meg nyíltan annak osztályjellegét.

*

Ennek az államnak burzsoá jellegű osztálylényegéről tanúskodik a valláshoz való viszonya is. Az »Arbeiter Zeitung« előbb jelzett számában Oscar Pollak azt mondja, hogy »az államnak... el kell ismernie és meg kell védelmeznie a vallást mint olyat, a hitet mint az emberi szabadság egyik vonatkozását.« Ezek után vajmi keveset csodálkozhatunk azon, ha Oscar Pollak azt a következtetést vonja le, hogy »egy vallásellenességtől mentes szocializmus nagyon is jól megférhet egy politikai ambícióktól mentes egyházzal, ha mind-egyik a maga területén az ember boldogságát tűzi ki feladatául.«³⁴

Először is nem kívánunk olyan általánosan ismert elvek részletes ismertetésébe bocsátkozni, hogy a marxizmus materializmus; ezzel szemben a vallás idealista lényegű tanítások rendszere, amely nemcsak mint ideológia kibékíthetetlen a dialektikus materializmussal, hanem a szocializmus építésében is nagy gátló erő. Ebből következik, hogy a szocializmust *elvileg* lehetetlen összeegyeztetni a vallással. Az persze más kérdés, hogy a szocializmusnak e *vallásellenes lényege* milyen formában jut kifejezésre (a türelmes politikai és ideológiai átnevelés formájától — az egyházzal való bizonyos együttműködés átmeneti formáig.) Ez azonban, nem küszöböli ki az elvekben mutakozó antagonizmust.

Továbbá: az egyház manapság nem mentes a »politikai ambícióktól«. Hiszen korunkban a vallást az uralkodó osztályok mindinkább mint a kormányzás egyik eszközét alkalmazzák, amellyel az elnyomott alsóbb osztályokat kordában tartják. Ettől a szereptől az egyház, — amely a vallás legfőbb intézménye, — sem mentesítheti magát. Még akkor sem, ha az egyház bizonyos

³³ Idézi: v. ö: Georges Cogniot, az Októberi Forradalom elvei és a jelenkori revizionizmus, Nemzetközi Szemle, 1958 februári száma, 67. old.

³⁴ Arbeiter Zeitung 1958. I. 19.

kérdésekben (pl. atomháború) óvakodik a legagresszívabb burzsoázia álláspontját nyíltan elfogadni. Pártjai viszont, a keresztény politikai pártok a legreakciósabb amerikai politika-kiszolgálói. Nyugat-Európa országaiban a második világháború után (Nyugat-Németországban, Olaszországban, Belgiumban, Franciaországban, Hollandiában stb.) Éppen ezeken keresztül valósul meg *nyíltabb* formában az egyház és a burzsoázia összefonódása, az egyház »politikai ambíciója«. E politikai ambíció irányát nem nehéz felfedni. Hazánkban — az 1956 október-novemberébe lejátszódott ellenforradalmi események idején — Mindszenty tevékenysége megmutatta a szocializmus viszonyai között is e »politikai ambíció« jellegét.

Egyébként Oscar Pollak felfogása »egy vallásellenességtől mentes szocializmus«-ról burzsoá lényege mellett idealista is. Ha ugyanis a vallás bizonyos ismeretelméleti okokon túl döntően társadalmi okokkal magyarázható, akkor *fokozatosan* magának a vallásnak és az intézményeinek is meg kell szünnie, amikor megszűnnek azok a társadalmi tényezők, amelyek korábban fenn tartották. A vallás ugyanis a felépített szocializmus körülményei között a múlt öröksége, hagyomány. »A hagyomány — ahogy Engels megjegyzi — a történelem tehetetlenségi ereje — nagy gátló erő. De ez az erő csak passzív, s ezért alul kell maradnia... Ha jogi, filozófiai és vallási képzeleteink a valamely társadalomban uralkodó gazdasági viszonyoknak közelebbi vagy távolabbi hajtásai, úgy ezek a képzetek nem maradhatnak meg sokáig azután, hogy a gazdasági viszonyok gyökeresen megváltoztak.«³⁵ Minthogy azonban Oscar Pollak »vallásellenességtől mentes szocializmusa« nem kívánja a kapitalizmus gazdasági viszonyait gyökeresen megváltoztatni, a vallást sem kívánja megszüntetni, következésképpen »elméletének« semmi köze sincs a szocializmus-hoz. Nála a szocializmus csak frázis.

Végül a szocializmus nemcsak azért nem férhet meg »az egyházzal« (bármilyen formában jelentkezik is az), mert az egyház nem politikamentes, hanem azért sem, mert az egyház egészen más területen »tűzi ki« az »ember boldogságát« mint a szocializmus. Az egyház a földet siralom-völgynek tekinti, az emberi szenvedések helyének (mellesleg: ahol és amikor ilyen, ahhoz nem kevés köze van az egyháznak magának is), ahol az »igazi boldogság« nem valósulhat meg következésképpen az emberek, de mindenekelőtt az elnyomottak, a kizsákmányoltak figyelmét a földi boldogságról a földöntúli boldogságra kell irányítania. Ez a boldogság azonban nem valódi, hanem illuzorikus boldogság: ezt adja a vallás. Marx szerint »a vallást mint a nép *illuzorikus* boldogságát megszüntetni annyi, mint a nép valóságos boldogságát követelni. Az állapotáról táplált illúziók feladását követelni annyi, mint *amaz állapot feladását követelni, amely rászorult az illúziókra.*«³⁶

A szocialista társadalom építése éppen azt kívánja — és ennek lehetőségét is megteremti fokozatosan, — hogy az ember szabaduljon meg az állapotáról táplált illúzióktól és az illuzorikus boldogság helyett a valóságos boldogságot keresse, éspedig itt a földön, saját munkája eredményeként, annak eredményeként, hogy egy új társadalmat épít. Tehát: mivel a vallás a tülvilág illuzorikus boldogságát, a szocializmus pedig a való a földi-világ boldogságának megteremtését tűzi ki feladatául, antagonisztikus ellentmondás

³⁵ Engels: Anti-Dühring. Szikra. Bp. 1950. 425. old.

³⁶ Marx—Engels: Művei I. Kossuth. Bp. 1957. 378—379.

van a »két« boldogság megvalósításának területe között; — ennek elmosása és összeegyeztetése csak a »jóléti állam« a »demokrácia« osztálycéljai szolgálatában álló cselekedet lehet. Ime ezt jelenti a marxizmus jobboldali revíziója. A szociáldemokrata pártok a burzsoá osztálycéljai érdekében revideálják a marxizmus alapelveit, miközben szemforgató módon mégis »demokratikus marxisták«-nak, »szociáldemokratáknak« nevezik magukat.

*

A marxizmus a természet és a társadalom emberi megismerését egyre előrehaladó s így egyre tökéletesedő folyamatként fogja fel. Ebből szükségszerűen következik annak elismerése is, hogy a marxizmus-leninizmus tan-tételei, elvei, amelyek a társadalom objektív folyamatát és törvényszerűségeit fejezik ki, nem abszolút értelemben lezártak. Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy a megismerés kezdetben pl. a társadalom folyamatait és jelenségeit általánosabb meghatározottságokban fejezi ki, majd ezek egyre tökéletesednek, gazdagabbá s főleg konkrétábbá válnak (pl. a proletárdiktatúra megfogalmazása a Kommunista Kiáltványtól Lenin megfogalmazásáig.) Ez a folyamat kapcsolatban van a társadalom változásával, fejlődésével is. A társadalom változása, fejlődése egyes elveknek, törvényszerűségeknek nemcsak a tökéletesedését és konkrétábbá válását teszi lehetővé, hanem kiküszöbölését is elő-idézheti. A társadalmi változás következtében beállott új helyzet szükségessé teheti a régi elv felváltását új elvvel. Tehát szükségessé válhat bizonyos régi elvek felülvizsgálása. Így pl. a »klasszikus« kapitalizmus körülményei között Marx és Engels úgy látták, hogy a szocializmus győzelme több országban egyszerre következik be, és ha a kizsákmányoló osztályokat ezekben az államokban felszámolják, az állam fokozatosan elhal. Ezzel szemben Lenin az imperializmus körülményei között, a kapitalizmus egyenlőtlen fejlődéséből kiindulva megállapította, hogy a szocializmus egy országban is győzhet, ha az objektív és szubjektív feltételek ezt lehetővé teszik, de mivel a többi országokban a kapitalizmus kizsákmányoló rendszere továbbra is fennmarad, szükséges az állam, a proletárdiktatúra fenntartása és erősítése a kizsákmányoló osztályok felszámolása után is. Itt Marx és Engels nézetének helyesbítése a társadalom megváltozott viszonyai miatt vált szükségszerűvé; a fent jelzett új tétel a *proletáriátus osztálycéljait szolgálja*. Sőt, egyedül ezen az alapon lehetséges a proletáriátus osztálycéljának, a szocialista forradalom és a szocialista társadalom győzelmének elérése. Éppen ez a marxizmus tételeinek a dialektikus materializmus elvei alapján végrehajtott helyesbítésének *osztálylényege*, szemben a fent fejtegetett revizionizmussal, amely a marxizmus tételeinek revízióját a magántulajdon, a burzsoázia osztály-érdekeiben hajtja végre. Ehhez közvetlenül kapcsolódik a tantételek fejlesztésének *ismeretelméleti lényege*. Már fentebb jeleztük, hogy a marxizmus filozófiája, a dialektikus és történelmi materializmus, az elméleteket, tudományokat — így magát a marxizmus-leninizmust is — nem lezárt, változatlan rendszernek tartja. Ez már csak abból is szükségszerűen következik, hogy az *életet, a gyakorlatot* tartja minden elmélet és elv alapjának és próbakövének. Az ember nemcsak objektív képet alkot magának a világról, hanem tevékenységével megváltoztatja egyik vagy másik sajátosságát, meghatározott-

ságát, tulajdonságát. Vagyis az objektív viszonyokban a felismert törvényszerűségek alapján változásokat idéz elő. Következésképpen a régi viszonyok alapján létrejött bizonyos elvek, elméletek sem bírhatnak abszolút jelleggel, — amint azt fentebb már érintettük. Ez vonatkozik a marxizmus-leninizmusra is. A marxizmus-leninizmusnak sincs egyetlen olyan elve, általánosítása, »tapasztalata«, amely fennmaradhatna a tények, az »új« tapasztalat ellenére. (A dogmatikus éppen ezt téveszti szem elől, amikor a tényeket felcseréli a tekintéllyel és nem veszi tudomásul, hogy a tekintély nem lehet erősebb a tényeknél.) Ez az egyik dolog. A másik dolog az elmondottakból következik; a gyakorlat, a tapasztalat (amely az ember, a természet, valamint a társadalom emberi tevékenységben megvalósuló kölcsönhatása) *sem lehet abszolút*, és így abszolút kritériuma sem eszméknek. Ahogy Lenin megjegyzi: »Ez a kritérium is eléggé »határozatlan« ahhoz, hogy megakadályozza az ember tudásának »abszolútummá« való átalakulását, de ugyanakkor eléggé határozott ahhoz, hogy könyörtelen harcot folytassunk az idealizmus és agnoszticizmus minden válfaja ellen.«³⁷

A revizionizmus relativista, szubjektivistá módon fogja fel a tapasztalatot, a gyakorlatot. Számára a tapasztalat csak állandóan változó, amiben semmi maradandó nincsen. Látszatra az objektív tapasztalatot teszi a marxi elvek és törvényszerűségek kritériumává, azonban — mint kimutattuk — tapasztalata nem sokoldalú, és csak a *jelenségvilág* tapasztalata, vagyis nem jut el a jelenségekben meglévő *lényegiség* általánosításáig, az általános, a törvény stb., tehát a maradandó momentum felismeréséig. Ebből következik az is, hogy a nemzetközi munkásmozgalom egyes nemzeti formákban megvalósuló tapasztalataiban nem látja meg a minden országra *egyaránt érvényes lényeg*et, hanem csak azt, ami eltérő egy-egy ország, nemzet tapasztalatában. Ezen az ismeretelméleti alapon a *lényegiségtől megfosztott jelenségvilág* tapasztalata nem lehet nemzetközileg érvényes, általános tapasztalat. Ezért e tapasztalati alapon kifejtett elmélet nem lehet vezérfonal a nemzetközi munkásmozgalom számára. Hiszen itt mindent az adott pillanat dönt el. Vagyis a jelenséget (amely sokféle) elébe helyezi a lényegnek (ami azonos). Ezzel szemben a marxizmus-leninizmus ismeretelmélete a tapasztalatot is dialektikusan fogja fel. Azt vallja: bármennyire is különböznek az egyes országok sajátosságai, viszonyai, mégis vannak bennük azonos, lényeges közös momentumok is. Vagyis a *különböző jelenségekben* keresi az *azonos lényeg*et. »A jelenség nem pusztán lényegnélküli valami, hanem a lényeg megnyilatkozása.«³⁸ Az elméletek a különböző tapasztalatokban kimutatják a lényegeset, az általánosan érvényesülőt, és ez alapon egyre gazdagodó *vezérfonalat* szolgáltatnak a különböző sajátos viszonyok között folytatott gyakorlati tevékenységhez. Így a különböző országok sajátos viszonyai (nemzeti formák, változó történelmi feltételek) között élő, harcoló munkásság mozgalmi nyújtanak bizonyos lényeges, általános momentumokat, amelyek egyre gazdagabbá és konkrétábbá teszik a marxizmus általános elveit (államelmélet, osztályharc, iparosítás, kollektívizálás stb. terén).

E néhány fontosabbnak tartott megállapításban kívántuk kifejezni és elkülöníteni a marxizmus-leninizmus alapelveinek a materialista dialektikus

³⁷ Lenin: Materializmus és empiriokriticizmus, Szikra, Budapest, 1954. 137. old.

³⁸ Lenin: Filozófiai füzetek, Szikra, Budapest, 1954. 149. old.

módszer segítségével végrehajtott továbbfejlesztését a revizionizmus relativista kritikai módszerétől.

*

A revizionizmus a maga ismeretelméleti egyoldalúságát, azt, hogy a viszonylagos igazságot az abszolút igazság rangjára emeli, fogalmainak határozatlanságával, elmosódottságával, megfoghatatlanságával takargatja. A fogalmak formája és tartalma között lehetséges ellentmondást a burzsoázia – általában a magántulajdon – védelme érdekében használja ki azzal, hogy általános fogalmat állít a dialektika konkrét fogalma helyébe. Fogalmának formája szocialista, de tartalma burzsoá lényegű. Ezzel a módszerével a marxizmust eklekticizmussal és szofisztikával cseréli fel. A fogalmak formáinak és tartalmának ilyen szofista eltorzításával dolgozott a revizionizmus és az ellenforradalom hazánkban is. Nagy Imre például a proletárdiktatúra konkrét fogalmát és lényegét először a »proletárdiktatúra demokratikus válfaja« frázisába foglalva tagadja,³⁹ amelyből később, október előtt és különösen október alatt a »demokrácia« általános, a burzsoázia érdekeinek is megfelelő frázisa fejlődött. Azonban lényegét tekintve már az előző megfogalmazás is a burzsoázia és általában a magántulajdon védelmét és érdekét szolgálta. E folyamatba illeszkedett be az »igazság«, az »igazmondás«, a »közvélemény« és sok más fogalom határozatlan tartalma, amely látszólag a szocializmus érdekeit védte. A szofisztika eltakarja mindennek marxizmus-ellenes, szocializmus-ellenes, magántulajdont védő lényegét és elrejtí a szocializmusról való lemondást. De bármennyire rejtegette is valóságos arcát a revizionizmus, magyarországi gyakorlata közvetlenül mutatta meg igazi lényét, ellenforradalmi jellegét. Ezért nem tudjuk elfogadni azok véleményét, akik a revizionizmus elleni harcban valami idejleges feladatot látnak, mivel a burzsoá-rendszer, a szocialista országokban pedig a kispolgári rétegek és általában a deklaszált osztályok léte állandó táplálója a revizionista tendenciáknak, következésképpen állandó, szüntelen harc szükséges ellene. Legjobb ellenszere, mint már erre utaltunk – ha osztálygyökerei miatt nem szünteti is meg teljesen – egyrészt az elméleti képzettség növelése a párton belül és a szocialista eszmék terjesztése a pártion kívüli tömegeknél, másrészt a helyes, tudományos alapon folyó – a szocializmus építésének mind általános törvényeit és követelményeit, mind a sajátos viszonyokat figyelembe vevő – gyakorlati politika. Ezek nemcsak a dogmatizmus, hanem a revizionizmus ellenszerei is.

Állandó, kitartó harcot kell folytatni a párton belül a marxizmus baloldali elferdítése ellen is. A baloldali doktrinereknek is meg kell érteniök a marxista filozófiának az igazságról szóló tanítását; hogy egy politikai eszmét lejárassanak, hogy ártsanak neki, az a legbiztosabb eszköz, ha megvédésének ürügyén a képtelenségig viszik. Ugyanis minden igazság, ha »szertelenné« teszik, ha eltulozzák, ha tényleges alkalmazhatóságának körén túl terjesztik, elkerülhetetlenül tévedésbe csap át és képtelenséggé válik. Ezen mitsem változtat egyesek, egyes csoportok és vezetők jószándéka. A politikában, ahol milliók sorsáról, jövőjéről van szó, a jószándék nagyon szerény tényező. Az ilyen nézeteket vallóknak figyelmébe ajánljuk Lenin következő sorait:

³⁹ Nagy Imre: Magyar Nép Védelmében. I. fejr. 19. old.

»Azt mondják, a történelem szereti az iróniát, szeret megtréfálni embereket. Az egyik szobába indult, s a másikba találta magát. A történelemben ez minduntalan előfordul olyan emberekkel, csoportokkal, irányzatokkal, amelyek nem értették meg, nem ismerték fel igazi lényegüket, vagyis azt, hogy a valóságban (nem pedig képzeletükben) milyen osztályokhoz vonzódnak. Őszinte vagy képmutató-e ez a tudatlanság — ez a kérdés érdekelheti az egyes személyek életrajzíróját, a politika szempontjából azonban ez kétségtelenül másodrendű.

A lényeg az, hogyan leplezi le a történelem és a politika a csoportokat és az irányzatokat, hogyan hámozza ki a »szintén-szocialista« vagy »szintén-marxista« frázisokból a burzsoá lényegét.«⁴⁰

IRODALOM:

- Marx: A zsidókérdéshez (Marx Engels Művei I. Budapest, 1957.)
A hegeli jogfilozófia kritikájához. Bevezetés. (Marx Engels Művei I. Budapest, 1957.)
A filozófia nyomora (Szikra, Budapest, 1952.)
- Engels: Anti-Dühring (Szikra, Budapest, 1950.)
- Lenin: Materializmus és empirikritizmus. (Szikra, Budapest, 1949.)
Filozófiai füzetek (Szikra, Budapest, 1954.)
Marxizmus és revizionizmus (Lenin Művei: 15. köt. Szikra, Budapest, 1955.)
Mi a teendő? (Lenin Válogatott M. I. Szikra, Budapest, 1949.)
Nézeteltérések az európai munkásmozgalomban (Lenin Művei 15. köt. Szikra, Budapest, 1955.)
Állam és forradalom (Lenin Művei 25. köt. Szikra, 1952.)
»Baloldaliság« — a kommunizmus gyermekbetegsége. (Lenin Művei 31. köt. Szikra, Budapest, 1951.)
- Antonio Gramsci: Az értelmiségről (Társadalmi Szemle 1958. február.)
- Franz Marek: Dogmatizmus és revizionizmus (Nemzetközi Szemle. 1957. szeptember.)
- Gedő András: A tudományos kommunizmus nemzetközisége és a »nemzeti kommunizmus« (Társadalmi Szemle. 1957 júliusi szám.)
- G. A. Gyeborin: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom — fordulópont a nemzetközi kapcsolatok fejlődésében (Nemzetközi Szemle 1957 november.)
- Georges Cogniot: Az októberi forradalom és a jelenkori revizionizmus (Nemzetközi Szemle 1958 március.)
- Hans Koch: Politika, irodalomtudomány és Lukács György állásfoglalása (Nemzetközi Szemle 1957 december.)
- J. Filipec: A jelenkori reformizmus ideológiai fegyvere (Pártélet. Cs.K.P. Központi Bizottságának folyóirata. 1957 június.)
- Kádár János: Üdvözet a Társadalmi Szemlének. (Társadalmi Szemle. 1957 májusi szám.)
- Kállai Gyula: A magyarországi ellenforradalom a marxizmus—leninizmus fényében. (Társadalmi Szemle 1957 május.)
- Kassai Géza: Hiba, elhajlás, revizionizmus, dogmatizmus. (Társadalmi Szemle. 1958 január.)
- Lu Ting-Ji: A kommunisták és a burzsoá jobboldali elemek közötti lényeges nézeteltérések. (Nemzetközi Szemle. 1957 szeptember.)
- Nagy László: Az értelmiség társadalmi szerepéről és a párt értelmiségi politikájáról. (Társadalmi Szemle 1957 augusztus-szeptember.)
- Nemes Dezső: Nagy Imre »eszméi« és az árulás ideológiai előkészítése. (Társadalmi Szemle. 1957 november-december.)

⁴⁰ Lenin Művei XX. köt. Szikra, Budapest, 1955. 471. old.

- A magyarországi revizionizmus kifejlődése, mint az ellenforradalom eszmei előkészítésének szerves része. (Társadalmi Szemle, 1958. január.)
- Palmiro Togliatti: Gramsci és a leninizmus. (Társadalmi Szemle 1958. február.)
- Révai József: Az októberi ellenforradalom és az ifjúság. (Társadalmi Szemle, 1957. május.)
- Roger Graudy: Liberalizmus és kommunizmus (Nemzetközi Szemle 1957. július.)
- Ripp Géza: A revizionizmus új útjai. (Kossuth, 1957.)
- S. Hulicnik: Miért harcolunk a revizionizmus ellen. (Pártélet. Cs.K.P. Központi Bizottságának folyóirata. 1957. szeptember.)
- Szigeti József: Még egyszer a Lukács-kérdésről (Társadalmi Szemle, 1957. november-december.)
- Lukács György filozófiai és politikai nézeteinek összefüggése. (Társadalmi Szemle. 1958. február.)
- Tu Ting-i: »A pártmunka helyes stílusáért« — mozgalom 15. évfordulója (Nemzetközi Szemle, 1957. május.)
- Wirth Ádám: A marxista dialektika alkotó alkalmazásának példája (Társadalmi Szemle, 1958. augusztus-szeptember.)
- Továbbá: Nagy Imre: Magyar Nép Védelmében. (1957. Forradalmi Tanács.)

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ ФИЛОСОФИИ ОТНОСИТЕЛЬНО ДОГМАТИЗМА И РЕВИЗИОНИЗМА

Доцент др. Д. Калочай, заведующий кафедрой

В введении статья показывает, что марксизм — ленинизм укрепляет свои позиции внутри рабочего класса в непрерывной борьбе. После победы марксизма борьба идёт дальше и на собственной почве, главным образом в двух направлениях — против ревизионизма и догматизма.

В статье касаются обеих течений, противоречивых марксизму, но в первую очередь она трактует подробнее философские проблемы ревизионизма, означающего главную опасность в настоящем времени рабочего движения. Она показывает, что ревизионизм отрицает все основные принципы марксизма, приводя их в систему, соответственно интересам частной собственности и прикрывая их в марксистские фразы. Уже в этом показывается его софистский метод: он выступает противоречием своему существенному социальному содержанию — представителем марксизма — ленинизма. Существующее противоречие в ревизионистских взглядах — противоречие между формой и содержанием — делает повидимому возможным представление противоречивых общественных интересов.

Отдельные группы, политические ошибки отдельных лиц, национальные особенности и традиции могут укреплять ревизионистские и догматические взгляды, но осуществляются они вследствие общественных и гносеологических причин. В конечном итоге оба течения могут быть объяснены одинаковой общественной причиной — прогниванием в партию и в рабочее движение образа быта, привычек, мешанского понимания. Однако ревизионизм находится в непосредственной связи с «я» частного, поэтому частник политически стоит на позиции буржоа. В противовес этому догматизм находится в связи с анархизмом и крайней революционностью «я» мещанина, тянущего к социализму и, таким образом, хотя он политически остается на стороне угнетенных, последствия его крайней политики отталкивают массы от строительства социализма. Из этой разнородной политической основы следуют разнообразные методы борьбы, проводимой против них. Статья в дальнейшем показывает, что касается гносеологического метода, оба течения являются анти-диалектическими теориями, основанными на субъективизме.

Догматизм разрывает закономерности общества от условий их вызывающих и абсолютизирует их такими, которые действуют одинаково при каждом условии. А ревизионист игнорирует общее, закономерности, и имеет в виду только различие исторических условий и национальных особенностей. Он видит из общих тенденций развития только отдельные этапы и преувеличивает их антидиалектическим образом теорией, соответственно буржуазным интересам. Статья показывает эти особенности путём анализа трактовки Имре Надь и его политики, проведенной во время контр-революции 1956 г.

VON EINIGEN PHILOSOPHISCHEN PROBLEMEN DES REVISIONISMUS UND DES DOGMATISMUS

Vom Dozenten: **Dr. D. Kalocsai**, Leiter des Lehrstuhls.

In der Einleitung weist der Artikel darauf hin, dass der Marxismus-Leninismus seine Stellungen innerhalb der Arbeiterklasse in fortwährendem Kampf gefestigt hat. Nach dem Sieg des Marxismus dauert der Kampf noch weiter auf seinem eigenen Boden, hauptsächlich in zwei Richtungen- gegen den Revisionismus und den Dogmatismus.

Die Abhandlung berührt beide dem Marxismus entgegenströmende Richtungen, aber sie behandelt eingehender den philosophischen Bezug des in der aktuellen Periode der Arbeiterbewegung Hauptgefahr darstellenden Revisionismus. Sie zeigt, dass der Revisionismus alle grundlegende Prinzipien des Marxismus den Interessen des Privateigentums entsprechend in ein System fassend und in marxistische Phrasen gekleidet verneint. Schon in diesem zeigt sich seine sophistische Methode: als Kontradiktion zu seinem wesentlichen, sozialistischen Inhalt, tritt er nämlich als Vertreter des Marxismus-Leninismus auf. Die Kontradiktion in den revisionistischen Anschauungen, Kontradiktion zwischen Inhalt und Form, macht anscheinend möglich die Vertretung der einander widersprechenden gesellschaftlichen Interessen. Die politischen Fehler einzelner Personen oder Gruppen, die nationalen Eigentümlichkeiten und Traditionen können die revisionistischen und dogmatischen Ansichten und Politik verstärken, aber ihre Entstehung hat gesellschaftliche und erkenntnistheoretische Gründe. Beide Strömungen sind in letzter Instanz mit gleichem gesellschaftlichen Grund — mit dem Eindringen der Gewohnheiten, der Lebensweise, der Auffassung des Kleinbürgertums in die Partei und in die Arbeiterbewegung zu erklären. Aber der Revisionismus ist mit dem „Ich“ des kleinbürgerlichen Privateigentümers in direkter Verbindung, daher steht er politisch auf der Stellungnahme des Eigentümers, des Bourgeois. Der Dogmatismus ist im Gegenteil mit dem exträren Revolutionarismus, „Anarchismus“ des zum Sozialismus treibenden „Ich“ des Kleinbürgers verknüpft, so, obgleich er politisch auf Seite der Unterdrückten bleibt, aber die Folgen seiner exträren Politik stossen die Mengen vom Aufbau des Sozialismus weg. Aus diesem verschiedenen politischen Grund folgt die verschiedene Methode des Kampfes gegen sie.

Im weiteren beweist der Artikel, dass hinsichtlich ihrer erkenntnistheoretischen Methoden beide Strömungen eine sich auf Subjektivismus gründende antidialektische Theorie ist. Der Dogmatismus entreisst die Gesetzmässigkeiten der Gesellschaft von den ihre Herausbildung hervorruhenden Bedingungen und als solche, macht er sie absolut, d. h. bei jeden Bedingungen machen sie sich gleicher Weise geltend. Der Revisionist dagegen vernachlässigt das Allgemeine, die Gesetzmässigkeiten und hält nur die Verschiedenheit der historischen Bedingungen und der nationalen Eigentümlichkeiten vor Augen. Von den allgemeinen Tendenzen der Entwicklung sieht er nur die einzelnen Phasen und den Bürgerlichen Interessen entsprechend das übertreibt er auf antidialektischer Weise zur Theorie. Die Abhandlung weist diese Eigentümlichkeiten mit der Analyse der Auffassung von Emerich Nagy und mit seiner Politik zur Zeit der kontrerevolutionären Ereignisse von 1956 aus.

QUELQUES PROBLÈMES PHILOSOPHIQUES DU RÉVISIONISME ET DU DOGMATISME

Par le docteur **D. Kalocsai**, chargé de cours

Dans son préambule l'article démontre que le marxisme-léninisme a consolidé ses positions au sein de la classe ouvrière dans des luttes ininterrompues. Après la victoire du marxisme, la lutte se poursuit sur son propre terrain, surtout dans deux directions, contre le révisionisme et le dogmatisme.

L'étude touche toutes les deux tendances contradictoires au marxisme, mais elle traite d'une façon plus détaillée le rapport philosophique du révisionisme qui est dans la période actuelle du mouvement ouvrier, le danger principal. Elle montre que le révisionisme, en systématisant et en déguisant dans des phrases marxistes tous les principes fondamentaux du marxisme, les nie, conformément aux intérêts de la propriété privée. Sa méthode sophistique se manifeste déjà dans ceci: comme contradiction de son propre contenu essentiel, social, il se présente en effet, comme le représentant du marxisme-léninisme. C'est la contradiction entre la forme et le contenu dans les opinions révisionnistes qui rend en apparence possible la représentation des intérêts sociaux contradictoires.

Les défauts politiques de quelques individus ou groupes, les caractéristiques et les traditions nationales peuvent renforcer la politique et les opinions révisionnistes et dogmatiques, mais leur formation ont des causes sociales et épistémologiques.

En dernier ressort on peut expliquer tous les deux courants, pour l'essentiel, par la même raison sociale, par la pénétration de l'opinion, de la manière de vivre et des habitudes de la petite-bourgeoisie dans le parti et dans le mouvement ouvrier. Mais le révisionisme est en rapport direct avec le „moi” de propriétaire privé du petit-bourgeois, pour cette raison, il se place sur le terrain du propriétaire, du petit-bourgeois.

Par contre, le dogmatisme est en rapport avec le radicalisme extrême, l'anarchisme du „moi” du petit-bourgeois, l'attirant vers le socialisme, ainsi, quoi qu'il reste politiquement au côté des opprimés, les conséquences de sa politique extrême repoussent les foules des travaux de construction du socialisme. De cette base différencielle s'ensuit la méthode différencielle de la lutte contre eux.

Dans la suite l'article démontre que vu leur méthode épistémologique tous les deux courants sont des théories antidialectiques, se basant sur le subjectivisme.

Le dogmatisme détache les lois de la société des conditions qui provoquent leur développement et comme telles, il les rend absolues de sorte qu'elles se font valoir à toutes conditions de la même façon. Le révisioniste au contraire néglige l'universel et les lois et n'envisage que la différence des conditions historiques et des caractères nationaux. Des tendances générales du développement il ne voit que les phases détachées et conformément aux intérêts bourgeois, d'une façon antidialectique, il les exagère et fait d'elles une théorie. L'étude démontre ces caractéristiques par l'analyse de la conception et de la politique pratiquée au cours des événements contre-révolutionnaires de 1956 d'Émeric Nagy.

A LOGIKA KORSZERŰ ÉRTELMEZÉSÉNEK KÉRDÉSÉHEZ

Írta: **Dr. Katona Péter** egyetemi adjunktus

»Van egy korszak egy kor műveltségében csakúgy, mint az egyén műveltségében, amikor főképpen az elvnek a maga fejletlen intenzitásában való megszerzése és érvényesítése a fontos. De a magasabb követelmény arra irányul, hogy az elv tudománnyá váljék.«

Hegel

I.

(A logika tárgya)

1. a) A logika hagyományos meghatározása: a helyes gondolkodás törvényeivel és formáival foglalkozó tudomány. A »logika« kifejezéshez a későbbiek során hozzátették és ma is hozzáteszik a »formális« jelzőt.

A logika objektív mivoltában és mint tudomány is közvetlenül a gondolkodáshoz kapcsolódik. Éppen ezért a logika értelmezése a gondolkodás értelmezésével kezdődik.

b) A gondolkodást következetesen kétféleképpen lehet értelmezni.

A filozófiai idealizmus szerint a gondolkodás elsődleges a léttel, az anyaggal szemben: a lét, az anyag nem más, mint a gondolkodás másléte. Az idealista felfogás szerint a gondolkodás elvonatkoztatott általános eszme formájában teremti a léteket, az anyagot, meghatározza azt: az eszme aktív és a lét, az anyag pedig passzív.

A filozófiai materializmus szerint a gondolkodás másodlagos a léttel, az anyaggal szemben és a gondolkodást a lét, az anyag határozza meg. A materialista felfogás szerint a gondolkodás a létből, az anyagból ered, arra vezethető vissza. A dialektikus materializmus »léte«, »anyaga« és »gondolkodása« is aktív. A dialektikus materializmus azt tanítja, hogy a gondolkodás az anyag fejlődésének eredményeképpen jött létre, az agy funkciója és tartalma szerint az objektív valóság tükröződése (képmás). — A dialektikus materializmus klasszikusai a gondolkodás lényegét így fogták fel. Ezt illusztrálják az alábbi idézetek: Engels: »Tehát *alapelvekről* van szó nála, *a gondolkodásból* és nem a külső világból levezetett formális alapelvekről, amelyek a természetre és az ember világára alkalmazandók, amelyek szerint kell tehát igazodnia a természetnek és az embernek egyaránt. De honnan

veszi a gondolkodás ezeket az alapelveket? Önmagából? Nem, mert Dühring úr maga megmondja: a tisztán eszmei terület logikai sémákra és matematikai alakzatokra korlátozódik (amely utóbbi állítás, mint látni fogjuk, ráadásul hamis is). A logikai sémák csak *gondolkodási formákra* vonatkozhatnak; itt azonban csak a *lét*, a külső világ formáiról van szó, ezeket a formákat pedig a gondolkodás soha nem merítheti és vezetheti le önmagából, hanem éppen csak a külső világból. Ezzel azonban megfordul az egész viszony: az alapelvek nem kiinduló pontjai a vizsgálatnak, hanem végső eredményei: a természetre és az emberiség történelmére nem alkalmazzák, hanem azokból absztrahálják őket; nem a természet és az ember világa igazodik az alapelvekhez, hanem az alapelvek csak annyiban helyesek, amennyiben a természettel és a történelemmel összehangzanak«. Továbbá: »De ha ezután azt kérdezzük, hogy mi hát a gondolkodás és a tudat, és honnan származnak, azt találjuk, hogy az emberi agy termékei, s hogy maga az ember a természetnek egy terméke, amely környezetében és környezetével együtt fejlődött; amikor is aztán magától értetődik, hogy az emberi agy termékei, amelyek végső soron maguk is a természet termékei, a többi természeti összefüggésnek nem ellentmondanak, hanem megfelelnek.« (Anti-Dühring, Szikra, Budapest 1950. 36–37. old.) Lenin: »A fizikai világ az ember tudatától *függetlenül* létezik, és réges-régen az ember megjelenése *előtt*, minden »emberi tapasztalat« *előtt* létezett; a pszichikai, a tudat stb. az anyagnak (azaz a fizikainak) a legmagasabbrendű terméke, annak a különösen bonyolult anyagdarabnak a funkciója, melyet emberi agynak nevezünk«. Más helyütt: »A materialista mindenekelőtt abban különbözik az idealista filozófia híveitől, hogy az érzetet, az észleletet, a képzetet és általában az emberi tudatot az objektív valóság képmásának tekinti«. (Materializmus és empiriokriticizmus, Művei, 14. köt., Szikra, Budapest 1954. 233., ill. 276. old.)

c) Az objektív valóság leképezése a gyakorlatban történik. A gondolkodás a gyakorlat során jött létre, ugyanakkor előfeltétele is annak. A gondolkodás és a gyakorlat egységéről beszélve ki kell emelnünk, hogy ebben az egységben a gyakorlatnak van elsőbbsége. A gondolkodás és a gyakorlat egysége filogenetikus, de ontogenetikus vonatkozásban is kimutatható. Végső fokon a gyakorlat a gondolkodás alapja, célja és a gondolati képmás hűségének kritériuma. (Marx: Tézisek Feuerbachról; Engels: A munka szerepe a majom emberréválásában; Lenin: Materializmus és empiriokriticizmus, II. fejezet.)

d) Amikor gondolkodásról beszélünk, a különvett szubjektum gondolkodását az egymás mellett és egymás után élő szubjektumok gondolkodásával kapcsolatban kell vennünk. És megfordítva: a gondolkodás történelmi folyamata az egyes, különvett szubjektumok gondolkodásán keresztül valósul meg. A szubjektum gondolkodási folyamata és az ennek eredményeképpen kapott gondolati képmás előzőleg létező gondolkodási folyamatot és előzőleg kapott gondolati képmást feltételez. A megismerés történelmi folyamata (amelyet így határozhatunk meg: az objektív valóságnak az egymás mellett és egymás után élő szubjektumok gondolkodásában való tükröződésének folyamata) a megszakítottság és a folytonosság egysége. A megismerés történelmi folyamatát és a szubjektum gondolkodását nem szabad sem azonosítanunk, sem pedig elválasztanunk, miként a szubjektum gyakorlati tevékenysége sem azonosítható a történelmi gyakorlattal és nem is választható el attól.

(Engels: Anti-Dühring, I. rész, 9. fejezet; Lenin: Materializmus és empirio-kriticizmus, II. fejezet.)

e) A gondolkodási folyamat, a megismerési folyamat az igazság elérésére irányul. Az igazság a gondolati képmás és az objektív valóság meg-egyezése. Az objektív valóságot hűen tükröző gondolati képmás — igaz gondolat. Az igazságot és magát az igaz gondolatot végső soron az objektív valóság határozza meg. Az igazság — bármennyire is köze van a szubjektum-hoz, a szubjektum gondolkodásához — objektív, hiszen a valóságot hűen tükröző gondolati képmás az objektív valóságtól függ. Már az egyszerű belátás is meggyőz bennünket arról, hogy az igazság elérése nem egyszeri gondolkodási, megismerési aktus eredményeképpen történik. Ma többet tud az emberiség, mélyebben ismeri az objektív valóságot, mint ötven évvel ezelőtt és az minden jól megy, az elkövetkező ötven éven át még mélyebben megismeri azt. A gondolati képmás egyetlen adott időben sem tekinthető teljesen, véglegesnek. (Csekély kivétellel beszélhetünk itt és ezek is általában egyszerű esetekre vonatkoznak.) A gondolati képmás minden adott időben relatív. Ugyanakkor — az igazság objektív jellege révén — egyben lépcsőfokot jelent a teljes, végleges gondolati képmás felé, az abszolút igazság eléréséhez, amelyhez csak közeledhetünk, de el nem érhetjük. Az igazság az abszolút és a relatív egysége. Abszolút és egyben relatív az igazság kritériuma, a gyakorlat is. Abszolút, mivel ismereteink egyetlen végső kritériuma; relatív, mivel maga sem tekinthető soha sem befejezettnek. (Engels: Anti-Dühring, I. rész, 9. fejezet; Lenin: Materializmus és empirio-kriticizmus, II. fejezet.)

2. a) A gondolkodás vizsgálatánál meg kell különböztetnünk 1) a természetet és társadalmat, 2) a megismerés történelmi folyamatát és 3) a szubjektum gondolkodását.

A logika a hagyományos meghatározás szerint objektív mivoltában és mint tudomány is közvetlenül a szubjektum gondolkodásához kapcsolódik. Itt pedig mindenképp a gondolatok tartalmát és formáját, valamint a gondolatok mozgását kell megkülönböztetnünk.

b) *A gondolatok tartalma — az objektív tárgyak, jelenségek közvetett és általánosított képmásai.* A gondolatok — tartalmukat tekintve — képmások, az objektív valóság hű (megközelítően hű) vagy torz képmásai. A természet és a társadalom objektív törvényei, szükségszerű összefüggései, és így tovább, a gondolkodást tekintve a gondolatok tartalmaként jelentkeznek. Az ismeretek éppen a gondolatok tartalmaként léteznek, az igazság problémája éppen a gondolatok tartalmára vonatkozik.

c) *A gondolatok formája — a gondolatok szerkezetisége.* A gondolat csak meghatározott szerkezetiségben, azaz formában létezhet. Minden gondolat létezésének alapvető formája a fogalom és az ítélet, illetve ezek ellentétés egysége. Ami ezt az egységet illeti: A fogalom ítéletek révén, az ítélet pedig fogalmak révén létezik. A fogalom ítéleteket, az ítélet fogalmakat feltételez. A fogalom képzéséhez ítéletek szükségesek és a fogalom ítéletekben táruul fél. Ítélet alkotásához pedig fogalomra van szükség és az ítéletet a benne szereplő fogalmak és ezek viszonyai magyarázzák. A fogalom az ítélet előtt, az ítélet pedig a fogalom előtt létezik.

Amikor fogalomról ill. ítéletről beszélünk, meghatározott szerkezetiségű gondolatot tartunk szem előtt. A dialektikus materializmusnak az a tétele,

mely szerint a forma csak mint a tartalom formája létezhet, ide is vonatkozik. A gondolat — a tartalom és a forma egysége. Formától mentes tartalom, valamint tartalomtól mentes forma a gondolatok esetében sincs. Különválasztásuk csak feltételes lehet és csak gondolati absztrakciójukban történhet.

A gondolat tartalmának és formájának egysége nem jelenti a gondolat-tartalom és a gondolatforma azonosságát. A gondolat tartalma nem azonos a gondolat formájával: bármilyen tükröződjék is a tartalomban, ha a gondolat-tartalom a legkülönbözőbb is, a szerkezetiség, a gondolatforma azonos: fogalom vagy ítélet, illetve ezek egysége. Az »anyag«, az »isten«, a »logika« fogalmak szerkezetiségüket tekintve azonosak. Ugyanígy a következő ítéletek: »Az anyag elsődleges«, »Isten gondviselő«, »A logika tudomány«. E fogalmak és ítéletek különbözősége tartalmukban van. Amikor a fogalmat és ítéletet a gondolat formáiként nevezzük meg, tulajdonképpen a gondolat fogalmi, illetve ítéleti formáit értjük.

A gondolat formája objektív mivoltában nem képmás-jellegű, abban az értelemben, ahogyan azt a gondolat tartalmánál vettük. A gondolatformának az objektív valóságban nincs eredetije. A gondolatformák objektív mivoltukban nem tekinthetők úgy, mint a tudattól függetlenül létező valóságban levő formák képmásai. A gondolat szerkezetisége, a gondolatforma — a gondolkodás sajátja. Ennek igazolására elegendők a következő érvek: 1) a különböző gondolattartalmak azonos formában léteznek, és 2) a valóság torz tükröződésének eredményeképpen létező gondolattartalom (pl. az »isten« fogalma, »Isten gondviselő« ítélet) azonos formában létezik, mint a valóság hű tükröződésének eredményeképpen létező gondolattartalom (pl. az »anyag« fogalma, »Az anyag elsődleges« ítélet). — Mindez nem jelenti azt, hogy a gondolatformáknak nincs köztük az objektív valósághoz. De ez már más kérdés.

d) *A gondolatok mozgása — a gondolatoknak az objektív valóságot mind adekvátan tükröző gondolati képmásokhoz való szakadatlan közeledése.* A gondolatok mozgása a következtetések formáiban megy végbe. A gondolatok mozgása nem keverendő össze a gondolatok tartalmában adott mozgással, amely az objektív valóságban történő mozgás képmása.

induktív A gondolatok mozgásának jellemzője: a gyakorlatból való kiindulás és a gyakorlathoz való visszatérés (általánosítás és az általános alkalmazása egyes esetekre), valamint e folyamat szakadatlan ismétlődése, amely ismétlődés a gondolattartalom állandó változását (tendenciájában gazdagodását) eredményezi.

A gondolkodás lényege a gondolatok mozgása. Gondolkodáson tulajdonképpen a gondolatok mozgását értjük.

A gondolatok mozgásának alapvető formája az induktív és a deduktív következtetés, illetve ezek ellentétes egysége. Erre egyéb formák épülnek, mint pl. az analógikus következtetés stb.

A gondolatok mozgásformái objektív mivoltukban nem képmás-jellegűek, abban az értelemben ahogyan azt a gondolatok tartalmánál vettük. A gondolatok mozgásformáinak a valóságban nincs eredetijük. A gondolatok mozgásformái objektív mivoltukban nem tekinthetők úgy, mint a tudattól függetlenül létező valóságban levő formák képmásai. A gondolatok mozgásformái, a következtetések — a gondolkodás sajátja. Ennek igazolására elegendők a következő érvek: 1) a legkülönbözőbb gondolattartalmakhoz azonos

formákban jutunk, és 2) a valóság torz gondolati képmásaihoz ugyanazon formákon keresztül vezet az út, mint a valóság hű gondolati képmásaihoz. Ez utóbbi esetben vagy a kiinduló ítéletek hamisak, vagy hiba történt a következtetésben, esetleg mindkét eset együttesen fennáll, de a gondolatok ugyanazon mozgásformáiról van szó. — Mindez nem jelenti azt, hogy a gondolatok mozgásformáinak nincs közüük az objektív valósághoz. Ez azonban már más kérdés. A gondolatformák, valamint a gondolatok mozgásformái a valóság objektív minőségeinek megfelelően a gyakorlatban alakultak ki.

e) A logika a gondolatformákkal, illetve a gondolatok mozgásformáival foglalkozó tudomány, a gondolatformák, illetve a gondolatok mozgásformáinak törvényszerűségeit (szabályait) tanulmányozza. E törvények sajátosak, nem terjeszthetők ki egyéb mozgásformákra, pl. a mozgás kémiai vagy biológiai formáira. Egyáltalában: e törvények nem léttörvények és nem a léttörvények gondolati képmásai. Mint valamennyi törvény, ezek is objektívek abban az értelemben, hogy nem függenek a szubjektum akaratótól.

A logikának mint tudománynak központi problémája a következtetés. A logika nem foglalkozik a gondolkodás egészével és a megismeréssel egészében.

3. a) *A dialektika mint tudomány* — az általánosan elfogadott meghatározás szerint — az objektív valóság legáltalánosabb mozgástörvényeit és kategóriáit tanulmányozza. Ilyen törvények és kategóriák: az ellentétek egységének és harcának törvénye, a mennyiségi változások minőségi változásba való átcsapásának törvénye, a tagadás tagadásának törvénye; a minőség és a mennyiség, a tartalom és a forma, a lényeg és a jelenség, a szükségyszerű és a véletlen kategóriái. E törvények és kategóriák az objektív valóság valamennyi területén, az objektív valóság egészén érvényesek. A dialektikát a metafizikával állítjuk szembe.

E törvények és kategóriák objektív mivoltukban a társadalom és a megismerés előtt is léteztek mint a természet legáltalánosabb törvényei és kategóriái. A társadalom és a megismerés megjelenésével pedig ezekben is megnyilvánulnak.

b) A szubjektum gondolkodási folyamatát illetően e törvények és kategóriák sajátosan megnyilvánulnak a gondolatok mozgásában és megjelennek a gondolatok tartalmában. Ezt a két vonatkozást élesen meg kell különböztetnünk.

E törvényeknek és kategóriáknak a gondolatok mozgásában való megnyilvánulása pl. a fogalom és az ítélet ellentétes egysége, az egyes és az általános ellentétes egysége a legegyszerűbb ítéletben, a gondolatok mozgásának alapvető formája: az induktív és a deduktív következtetés ellentétes egysége, a gondolat tartalmának és formájának egysége.

E törvényeknek és kategóriáknak a gondolatok mozgásában való megnyilvánulása sajátos ahhoz képest, ahogyan ezek a valóság más területein — pl. a kémiai mozgás területén, vagy a társadalomban — megnyilvánulnak. Ami a gondolatok mozgásában az induktív és a deduktív következtetés ellentétes egysége, az a kémiai mozgás területén a kémiai elemek egyesülése és szétválása (pl.), a társadalomban pedig az osztályok harca (pl.). Mindhárom esetben sajátos megnyilvánulási módot, sajátos körülményeket találunk.

E törvényeknek és kategóriáknak a gondolatok mozgásában való meg-

nyilvánulása nem képmás-jellegű abban az értelemben, ahogyan azt a gondolatok tartalmánál vettük. E törvényeknek és kategóriáknak — ebben a vonatkozásukban — a természetben és a társadalomban nincs eredetijük, nem a tudattól függetlenül létező valóság (mindenekelőtt a természet és a társadalom) törvényeinek és kategóriáinak képmásai. Mindez nem jelenti azt, hogy a tudattól függetlenül létező valósághoz nincs közük. De ez már más kérdés, amely eredetjükkel, kialakulásukkal kapcsolatos: a tudattól függetlenül létező valóság objektív minőségeinek megfelelően a gyakorlatban alakultak ki.

E törvényeknek és kategóriáknak a gondolatok tartalmában való megjelenése képmás jellegű. Ez az, amit szubjektív dialektikának, a dialektika tudományának nevezünk.

c) Az objektív dialektikának a gondolatok mozgásában való megnyilvánulása és a gondolatok tartalmában való megjelenése további lényeges pontban különbözik egymástól: a szubjektum gondolkodási folyamatában betöltött szerepükről van szó.

Ami az *első vonatkozást* illeti: Az objektív dialektika törvényeinek és kategóriáinak a gondolatok mozgásában való megnyilvánulása a gondolkodás objektív törvényeit és kategóriáit jelenti. Ezek minden normális ember gondolkodására jellemzőek, társadalmi létkörülményektől, világnézettől függetlenül. A gondolkodásban e törvények és kategóriák — függetlenül attól, hogy a szubjektum ismeri ezeket vagy pedig nem — érvényesülnek, hatnak.

A *második vonatkozással* kapcsolatban: Az objektív valóság törvényei és kategóriái a gondolatok tartalmában mint képmás jelennek meg. Ezt találjuk a kémiai mozgás törvényeinek esetében, a társadalom törvényeinél stb. De ezt találjuk az objektív valóság legáltalánosabb törvényeit és kategóriáit illetően is. Valamennyi törvény és kategória elvileg megismerhető, felhasználható, számításba vehető. Ténylegesen, valamennyi megismert törvénnyel és kategóriával ezt teszi az emberiség: a további tevékenységben felhasználja, számításba veszi ezeket egyrészt a gyakorlati tevékenységben, de a megismerés további folyamatában is. A már felhalmozott tudás mint iránytű, mint »a háló csomópontjai« segítik a további megismerést. Különös jelentősége van e téren a valóság legáltalánosabb törvényei és kategóriái megismerésének. E megismert törvények és kategóriák ugyanis a valóság valamennyi területének vizsgálatánál töltik be az előbb említett szerepét. E törvények és kategóriák ilyen meghatározottságukban mint módszer, mint elv szerepelnek a valóságot hűen tükröző gondolkodásban. Valamilyen módszer, az elvek meghatározott komplexuma mindig jellemzője a gondolkodásnak. Ez a módszer, az elvek meghatározott komplexuma, a legáltalánosabban megfogalmazva: dialektika vagy nem-dialektika. — E törvényeket és kategóriákat csak a gondolkodás elemzéséből feltárni nem lehet. Ugyanis a gondolkodásban ezek sajátosan nyilvánulnak meg. Ugyanez a helyzet egyébként, ha ezt a vonatkozást csak a kémiai mozgásban vagy csak a társadalomban vesszük. E törvények és kategóriák feltárása, megismerése a valóság valamennyi területének tanulmányozása eredményeként lehetséges. E törvények és kategóriák megismerése és felhasználása a tudományok meghatározott fejlettségét feltételezi. Ezen az alapon osztja a dialektikus materializmus a módszer fejlődését három szakaszra. Ezek: az ó-görög naív dialektika, a metafizikus módszer korszaka és korunkban a tudományos dialektika. A módszer fejlődésének e szakaszai

a maguk idejében szükségszerűen jogosultak. A módszer világnézeti jelentőségű is. Nem véletlen, hogy a dialektikus materializmus korunkban egy meghatározott osztály talaján létezik.

d) A szubjektum gondolkodásának dialektikus avagy nem dialektikus voltát az objektív valóság legáltalánosabb mozgástörvényeinek és kategóriáinak a gondolatok mozgásában való sajátos megnyilvánulása, valamint a gondolatok tartalmában való megjelenése adja. A »dialektikus gondolkodás« kifejezés ily módon két — teljesen különböző — dolgot jelöl. A szubjektum gondolkodása minden korban szükségszerűen dialektikus abban az értelemben, hogy az objektív valóság legáltalánosabb mozgástörvényei és kategóriái a gondolatok mozgásában sajátosan megnyilvánulnak. A szubjektum gondolkodása minden korban nem szükségszerűen (»nem-székségszerű« itt nem a véletlent jelenti) dialektikus abban az értelemben, hogy az objektív valóság legáltalánosabb mozgástörvényei és kategóriái megjelennek a gondolatok tartalmában és a valóság megismerésének módszereként szerepelnek.

4. a) Két, egymástól elhatárolt tudomány van előttünk: a dialektika és a logika. Ezek egymástól, mint más tudományoktól is, tárgyak szerint különböznek. A dialektika tárgya az objektív valóság legáltalánosabb mozgástörvényei és kategóriái. A logika mint tudomány a gondolatformákat és a gondolatok mozgástörvényeit tanulmányozza.

A logika önálló tudomány, nem része a filozófiának sem. (Filozófián itt dialektikus materializmust értünk.) Az egészen más kérdés, hogy a történelem során hosszú időn keresztül a filozófia egyik része volt és bizonyos filozófiai irányzatoknál most is az, sőt egyesek szerint a filozófia lényege a logika. Ezzel függ össze, hogy a dialektikus materializmus szempontjából is úgy kell tekinteni a logikát, mint filozófiai disciplinát.

b) Ha logikának a gondolatformákat és a gondolatok mozgását tanulmányozó tudományt nevezzük, felesleges a »formális« vagy a »dialektikus« jelző.

II.

(Az ún. ontológiai logika kérdéséhez)

1. a) A logika ontológikus értelmezésének lényege: a lét törvényei egyben a gondolkodás törvényei is. Valamely törvény azért gondolkodási törvény, mert léttörvény. Pl: az ellentmondásmentesség törvénye léttörvény, éppen ezért a gondolkodás törvénye is, tehát logikai törvény.

b) A logika dialektikus materialista értelmezésében uralkodó felfogás képviselői az ontológiai logika hívei. E felfogás szerint az ún. formális logika törvényei objektív mivoltukban léttörvények, illetve ezek tükröződései. (A »tükröződés« kifejezést a »képmás« értelmében veszik.) Példaként: »... A formális logika törvényei, lévén a gondolkodás törvényei, magát a létet, az objektív tárgyak és jelenségek reális viszonyát tükrözik, ellenkező esetben használhatatlanok lennének, nem szolgálnák a logikailag helyes gondolkodást. Azonban a formális logika törvényei a lét, a valóság törvényeit korlátozott szemszögből tükrözik; mint Lenin mondja, csak azt ragadják meg, ami a leggyakrabban szembeötlő és erre szorítkoznak, nem hatolnak a dolgok legmélyebb lényegébe, a tárgyakat és a tárgyakról való gondolatokat nem

tekintik fejlődésükben, változásukban, belső ellentmondásukban.« (A logika kérdéseinek összezavarása és vulgarizálása ellen, V. F. 1955. 3. sz. 163. old. — Az én fordításom. A kihagyás tölem származik. — K. P.) »Következésképpen el kell ismernünk a logika törvényeinek és az objektív világ törvényeinek hasonlóságát. Ebben a viszonylatban semmi különbség sincs a logika és a dialektika törvényei között. Ezek éppúgy, mint amazok az objektív realitást ábrázolják, ezek éppúgy mint amazok maguknak a dolgoknak a logikáját ábrázolják.« (V. I. Cserkeszov: A logikáról és a marxista dialektikáról, V. F. 1950. 2. sz. 216. old. — Az én fordításom. — K. P.) »Ha a formális logika saját feladataira korlátozódik, ha tudatosan a valóság legelemibb, legegyszerűbb elemeit, és viszonyait tükröző gondolati formákkal és elemi törvényszerűségekkel foglalkozik, ha nem azzal az igénnyel lép fel, hogy megállapításai feltétlenül érvényűek: ebben az esetben a formális logika nem a metafizikus felfogás logikai vetülete és nem áll az egymást kizáró ellentét viszonyában a dialektikus logikával«. Továbbá: »A helyes, vagyis materialista tárgyalás álláspontja nézetünk szerint a következő: az azonosság mint gondolkodási törvény, mint a gondolkodás elve csak *annyiban* a helyes, az igaz, a megismerő gondolkodás elve, *amennyiben* a valóságban fennálló azonosságot fejezi ki, annak visszatükrözése. Ha nem így áll a dolog, az azonossági elv, az A est A mint általános elv elveszti jogalapját.« (Fogarasi Béla: Logika, Akadémiai kiadó, Budapest, 1958. 35. illetve 53. old.)

c) A logika ontológikus felfogásának elméleti alapja — objektív értelmét tekintve — a lét és a tudat azonosítása vagy lapos materializmus. Az elsőre példa Hegel logikája. Az uralkodó felfogás képviselői lapos materializmust tartanak szem előtt, amikor a lét és a gondolkodás összefüggését az eredeti és a képmás viszonyára redukálják. Ebben az esetben a gondolkodás logikai törvényeit és formáit »materialista módon« tényleg csak úgy lehet értelmezni, mint a lét törvényeinek és formáinak képmásait. A lét és a gondolkodás kapcsolata azonban a gyakorlatban realizálódik. Gondolkodásunk, tudásunk a gyakorlatban formálódik, az objektív valóság leképezése a gyakorlatban történik, a valóság gondolati képmásainak hű vagy hamis volta végső fokon a gyakorlatban dől el. De nemcsak a gondolatok tartalmát, hanem a gondolatformákat és a gondolatok mozgásának formáit is közvetlenül a gyakorlatra kell visszavezetnünk. A gondolatformák és a gondolatok mozgásának törvényszerűségei, a gondolkodás készsége — miként a megismerő apparátus egésze — a történelmi gyakorlat során alakultak ki és adódtak nemzedékről-nemzedékre, a gondolatformák és a gondolatok mozgásának törvényszerűségei viszonylatában — mint készségek. De ezek a készségek is a gondolkodás és az objektív valóság kapcsolatában: a gyakorlatban realizálódhatnak. A gondolkodás csak a gyakorlat közvetítésével vezethető vissza a valóságra. A gondolkodás legközelebbi alapja a gyakorlat. Az ellenkező materialista felfogás közismert neve: szemléleti materializmus. A dialektikus materializmus klasszikusai bírálták ezt a materializmust. Példaként: Marx: »Minden eddigi materializmusnak — Feuerbach materializmusát is beleértve — az a fő fogyatékosága, hogy a tárgyat, a valóságot, az érzéki világot csak az *objektum* vagy a *szemlélet* alakjában fogja fel, nem pedig mint *emberi* érzéki tevékenységet, gyakorlatot, nem szubjektíven. Ezért történt, hogy a tevékeny oldalt a materializmussal ellentétben az idealizmus fejtette ki — de csak elvont

módon, mert az idealizmus természetesen nem ismeri a valóságos, érzéki tevékenységet mint olyant.« »Az a kérdés, hogy az emberi gondolkodást tárgyi igazság illeti-e meg, nem az elmélet kérdése, hanem *gyakorlati* kérdés. A gyakorlatban kell az embernek gondolkodása igaz voltát, vagyis gondolkodása valóságát és hatalmát, e-világítását bebizonyítania.« (Tézisek Feuerbachról, Marx–Engels Válogatott Művek, II. köt. Szikra, Budapest 1949. 399. old.) Engels: »Mind a természettudomány, mind a filozófia eddig egészen elhanyagolta az ember tevékenységének befolyását gondolkodására — csak külön a természetet és külön a gondolkodást ismerik. De éppen a *természetnek az ember által való megváltoztatása*, és nem a természet mint természet egymaga az emberi gondolkodás leglényegesebb és legközelebbi alapja, és az ember értelme abban az arányban nőtt, amilyen arányban megtanulta azt, hogy a természetet megváltoztassa.« (A természet dialektikája, Szikra, Budapest 1952. 240. old.)

d) A szubjektum gondolkodása a megismerés történelmi folyamatának eredménye, de egyben a megismerés eszköze is. Így az ismerős tételt: »semmi sincs az értelemben, ami nem lett volna az érzékekben, kivéve az értelmet« tovább egészíthetjük: »amely (az értelem) az objektív valóság megismerésének eredménye és eszköze.«

2. a) A logika ontológikus felfogásának következménye, hogy a logikát úgy tekintik, mint elvek komplexumát, mint a valóság megismerésének és megváltoztatásának módszerét. Ez a két dolog egyébként szorosan összefügg, az egyik feltételezi a másikat. Az ontológiai logika szükségszerűen tagadja a gondolkodás sajátos (logikai) törvényeit és formáit, és ezeket a lét törvényeivel és formáival helyettesíti. Az ontológiai logika »materialista« értelmezése azt kívánja, hogy e törvényeket és formákat a létből származtassák. A megszerzett tudás azonban nem objektív törvénye a gondolkodásnak, hanem elve.

b) A logika ontológikus felfogása a tudományok fejlődésével arra vezet, hogy a logikát két részre osztják. Az egyik a valóság egyszerű viszonyainak megismerésére szolgál, a másik pedig a bonyolult, mélyebb összefüggések megismerését szolgálja. Az egyiket formális logikának, a másikat pedig dialektikus logikának nevezik. Mindkét logikát elvek komplexumának, módszernek tekintik. A logika dialektikus materialista értelmezésében uralkodó felfogás képviselői, a kétféle logikát így különböztetik meg:

A formális logika:

»A formális logika a helyes gondolkodás elemi törvényeiről és formáiról való tudomány. Elemi szabályok gyűjteménye ez, arról, hogyan kell használni a fogalmakat, az ítéleteket, a következtetéseket, hogy gondolkodásunk meghatározott, összefüggő, következetes, bizonyító, ellentmondásmentes legyen. A formális logika — elemi. A lenini jellemzés szerint »formális meghatározásokból indul ki és az vezet, ami a legmegszokottabb vagy a leggyakrabban szembeötülő, és erre szorítkozik«. ... A formális logika... a gondolkodás elemi szabályainak összegzése, ezekről a szabályokról való legegyszerűbb tanítás.« (A logikai kérdések vitájának összegzéséhez, V. F. 1951. 6. sz. 146. old. — Az és fordításom. A kihagyások tőlem származnak. — K. P.) »A formális logika a gondolkodás formáit leírja, egymástól megkülönbözteti, osztályozza és megállapítja a gondolkodás elemi törvényszerűségeit, amelyeket a logika törvényei

tükröznek vissza. A formális logika a gondolati formákkal mint állandó, változatlan, szilárd és egymástól nemcsak megkülönböztetett, hanem elszigetelt, önálló, önmagában meglevő alakulatokkal foglalkozik.« Továbbá: »A formális logika — ha helyesen fogjuk fel — tulajdonképpen elemi logika, az elemi gondolatformák leíró, osztályozó tárgyalása.« (Fogarasi Béla: Logika, Akadémiai kiadó, Budapest, 1958. 34. és 40. old.) »Az azonosság, az ellentmondás, a harmadik kizárása és az elégséges alap törvényeire támaszkodó formális logikára jellemző, hogy a valóság tárgyait, jelenségeit egymástól izoláltan szemléli; hogy azokat a nyugalom, a mozdulatlanság állapotában levőknek tekinti; hogy az ellentmondásokat, amelyek a valóság jelenségeiről való ítéleteinkben és következtetéseinkben létrejöhetnek, kiküszöböli.« »A megismerés meghatározott területén a formális logika alkalmazása teljes, félreérthetetlen és módszere elegendő az igaz konklúziók eléréséhez. A szemléletesség és a népszerű kifejezőmód kedvéért Engels ezt a »házi-használat« területeként határozta meg. A »házi-használat« — képletes, feltételes kifejezés, a dolgok egyszerű, megszokott viszonyait jelenti, amelyekkel az embernek mindennapi gyakorlatában van dolga, amikor gondolataink objektumai mint kialakult, meghatározott idő folyamán változatlan objektumok lépnek fel, úgy, hogy minden objektumról el lehet mondani, hogy vagy van, vagy nincs, vagy jellemzi valamely tulajdonság, vagy nem, és így tovább.« »Ilyen módon a tárgyak és jelenségek egyszerű viszonyainak szférájában teljes mértékben hatnak a formális logika törvényei és ezek elégségesek a megfelelő objektumok megismeréséhez.« (M. Sz. Sztrogovics: Logika, Goszpolitizdat, 1949. 63., 64. és 68. old. — Az én fordításom. — K. P.)

A dialektikus logika:

»A marxista dialektikus logika egybeesik a dialektikával és a marxizmus ismeretelméletével, lényegében azonos azokkal. A dialektikus logika »nem a gondolkodás külső formáiról, hanem... a világ egész konkrét tartalmának és megismerésének fejlődéstörvényeiről szóló tan, vagyis a világ megismerése történetének eredménye, összege, végkövetkeztetése.« Továbbá: »A dialektikus logika, lévén felsőbb logika, nem küszöböli ki az alsóbb, a formális logikát, hanem rámutat annak korlátozottságára. A dialektikus logika a marxizmus alkotórésze, a formális logika viszont nem alkotó része a marxizmusnak.« (A logikai kérdések vitájának összegzéséhez, V. F. 1951. 6. sz. 146., ill. 147. old. — Az én fordításom. — K. P.) »A dialektikus logika lényegét, annak a formális logikától való különbözőségét, Lenin a következő tömör pontokban foglalja össze: »A dialektikus logika azt követeli, hogy tovább menjünk. Ahhoz, hogy valóban ismerjük a tárgyat, először is meg kell ragadni, tanulmányozni kell minden oldalát, minden kapcsolatát és közvetítését. Sohasem fogjuk ezt teljesen elérni, de a sokoldalúság követelménye megóv bennünket a hibáktól és a megmerevedéstől. Másodszor, a dialektikus logika azt követeli, hogy a tárgyat fejlődésében, önmozgásában (mint olykor Hegel mondja), változásában szemléljük... Harmadszor, a tárgy teljes meghatározásában része kell hogy legyen az egész emberi gyakorlatnak, mind az igazság ismérveként, mind pedig olyan tényezőként, amely gyakorlati meghatározója a tárgy kapcsolatának azzal, amire az embernek szüksége van. Negyedszer, a dialektikus logika azt tanítja, hogy absztrakt igazság nincs, az igazság mindig konkrét, amint Hegel nyomán a megboldogult Plechanov szerette mondani.« (Fogarasi Béla:

Logika, Akadémia Kiadó, Budapest, 1958. 38. old.) »A megismerés és a gyakorlati tevékenység ilyen módszere és eszköze a dialektikus logika, amelynek gondolkodás-formái a világ fejlődő és változó tartalmának adekvát kifejeződései. Példaként elegendő a dialektikus logika olyan fogalmaira hivatkozni, mint a jelenségek belső ellentmondásosságának fogalma, a dolgok önmozgása és így tovább. Azt mondják, hogy a dialektikus logika ilyen értelmezés szerint egybeesik azzal, amit dialektikus módszernek nevezünk. És ez helyes.« Továbbá: »Éppen ilyen a dialektikus logika fogalmainak és kategóriáinak természete. Az »egyes és általános«, a »jelenség és lényeg«, a »tartalom és forma«, a »véletlen és szükségszerű«, a »mennyiség és minőség« és a többi kategória mind összefüggnek egymással és átmennek egymásba.« (M. M. Rozentál: V. I. Lenin a dialektikus logika kidolgozásának feladatairól és elveiről, V. F. 1955. 2. sz. 38., illetve 41. old. — Az én fordításom. — K. P.)

A dialektikus logika egyesek szerint már kidolgozott, mások szerint a dialektikus logikát ki kell dolgozni. Példaként: »Sok elvtárs új, szovjet, marxista logika létrehozására hivatottnak tekinti önmagát. Talán nem ismeretes, hogy Marx és Engels már régen létrehozták a marxista dialektikát? A marxista logika — a marxista dialektikus módszer.« (V. I. Cserkeszov: A logikáról és a marxista dialektikáról. V. F. 1950. 2. sz. 212. old. — Az én fordításom. Megjegyzés: V. I. Cserkeszov marxista logikán dialektikus logikát ért. — K. P.) »... A dialektikus logika kidolgozása önálló és emellett a lefontosabb probléma.« (M. M. Rozentál: V. I. Lenin a dialektikus logika kidolgozásának feladatairól és elveiről, V. F. 1955. 2. sz. 34. old. — Az én fordításom. A kihagyás tőlem származik. — K. P.)

c) Formális logikán az ún. hagyományos logikát értik, dialektikus logikán pedig a dialektikát, a dialektikus módszert. Nem nehéz észrevenni, hogy a kétféle logika mögött a megismerés metafizikus és dialektikus módszere húzódik meg. A dolgokat ellentmondásmentesen, állandóságukban szemlélni — azt jelenti, hogy metafizikusan szemléljük azokat. A dolgokat ellenmondásosságukban, fejlődésükben szemlélni — dialektikus szemléletmódot jelent. A két logika és egymáshoz való viszonyuk mögött tehát a metafizikának és a dialektikának egymáshoz való viszonya van.

Ez azonban történelmi probléma is. Az ontológikusan értelmezett logika (és most mellékes, hogy elméleti alapját tekintve idealista vagy materialista logikáról van szó) egyben metafizikus szemléletmódot fejezett ki. A tudományok fejlődése során kiderült, hogy ez nem lehet szemléleti mód, kiderült, hogy a dialektikának van létjogosultsága. De még hátramarad a logika ontológikus értelmezésének felszámolása.

Az első feladat végrehajtása Hegellel kezdődik, aki a metafizikával szemben a dialektikát hangsúlyozta. Ez a dialektika — filozófiai szempontból — idealista. A tudományos materialista dialektika létrehozása Marx és Engels érdeme. Számukra a módszer kérdése nem holtmi üres elméleti kérdés, hanem közvetlenül a gyakorlat kérdése. Meg kell értenünk, hogy a dialektikus materializmus klasszikusai számára e problémát illetően a módszer kérdése van középpontban.

Ezeket a vonatkozásokat figyelembe kell vennünk, amikor a dialektikus materializmus klasszikusainak a formális és a dialektikus logikára való utalásait olvassuk. Nem szabad arról sem elfeledkezni, hogy Lenin utalásai

— amelyekre különösen sokat hivatkoznak — Hegel Logikájával kapcsolatosak, amely logika a gondolkodásként misztifikált valóság dialektikája. Emellett, kétségtelenül, utalásokat találunk a logika sajátos problémáira vonatkozóan is. Példaként vegyük a következő utalásokat: Engels: »A régi metafizikai értelemben vett azonossági tétel — ez a régi szemlélet alapvető tétele: $a = a$. Minden dolog önmagával egyenlő. Minden állandó volt, a naprendszer, a csillagok, a szervezetek. Ezt a tételt a természetkutatás minden egyes esetben sorra-rendre megcáfolta, elméletileg azonban még tartja magát, és a régi hívei még mindig szembeszegeznek az újjal: »valami nem lehet egyidőben önmaga és valami más is«. Pedig a természetkutatás újabban részletesen bebizonyította... hogy az igazi konkrét azonosság magában foglalja a különbözőséget, a változást. — Az elvont azonosság, mint valamennyi metafizikai kategória, megfelel házi használatra, mikor kis arányokról vagy rövid időközökről van szó; a határok, amelyek között használható, jóformán minden esetben mások és a tárgy természetétől függenek...« (Engels: A természet dialektikája. Szikra, Budapest 1952. 225. old. — A kihagyás tőlem származik. — K. P.) Kétségtelen, hogy itt a metafizika és a dialektika ellentétéről van szó. Továbbá: Engels: »A dialektikus logika, a régi, pusztán formális logikával ellentétben, nem elégszünk meg azzal, hogy a gondolkodás mozgásformáit, azaz az ítéletek és következtetések különböző formáit felsorolja és összefüggés nélkül egymás mellé állítja. Ellenkezőleg, az egyik ilyen formát a másikból vezeti le, egymás alá és nem egymás mellé rendeli őket, a magasabb formákat az alacsonyabbakból fejleszti ki.« (Engels: A természet dialektikája, Szikra, Budapest 1952. 233. old.) Ez az utalás a logika sajátos problémáira vonatkozik. Értelme az, hogy a gondolatformákat és a gondolatok mozgásának formáit dialektikusan kell szemlélnünk. Továbbá: Lenin: »A logika nem a gondolkodás külső formáiról, hanem »minden anyagi, természeti és szellemi dolog« fejlődéstörvényeiről, vagyis a világ egész konkrét tartalmának és megismerésének fejlődéstörvényeiről szóló tan, vagyis a világ megismerése történetének eredménye, összege, végkövetkeztetése.« (Lenin: Filozófiai füzetek, Szikra, Budapest 1954. 68. old.) Itt a dialektikáról mint tudományról van szó.

d) A logika dialektikus materialista értelmezésében uralkodó felfogás képviselői a metafizikát akarják cáfolni és az ún. formális logikát cáfolják. Az ún. formális logika korlátozottságára akarnak rámutatni és a metafizika korlátozottságára mutatnak rá.

3. a) A logika tudománya elleni támadás adott vonatkozásban az ún. logikai alaptörvények »korlátozottságának« kimutatásán át történik. Elsősorban a principium identitatis és a principium contradictionis jön itt számításba. Az eredményt azután kiterjesztik a másik két törvényre, illetve elvre is.

Az adott kérdésben uralkodó nézet általában a következő elvekre épül: E törvények objektív mivoltukban képmás-jellegűek. Lévéen a gondolkodás logikai alaptörvényei, az objektív valóság bizonyos egyszerű, elemi vonatkozásainak tükröződéseként léteznek. Így természetes, hogy érvényesek az objektív valóságra. Hogy megismerhessük az objektív valóságot, a gondolkodásban fel kell használnunk ezeket a törvényeket. Általános séma: 1) a törvény megfogalmazása, 2) a törvény objektív alapja és 3) a törvénynek módszerként történő alkalmazása. De az objektív valóság azokkal a bizonyos egyszerű, elemi vonatkozásokkal egyetemben más, nem-elegyszerű, nem-elerni

vonatkozásokkal is rendelkezik. Ezek is tükröződnek a gondolkodásban, ezeket is fel kell használnunk, hogy megismerhessük az objektív valóságot. Előttünk van tehát a törvények másik sora. E törvények magasabbrendűek, teljesebbek az előbbieknél és e tulajdonságaiknál fogva kiegészítik, helyesbitik és sokszor helyettesítik az előbbieket. Úgy tűnik, hogy a logikai alaptörvényeknek igen kevés jelentőségük van a gondolkodásban, hiszen megfogalmazásuk és kifejtésük után majdnem megcáfolásukat jelentő korlátozásuk következik. Így az általános séma utolsó tagja egyben a törvény megcáfolását is jelenti. — A logikai alaptörvények e felfogás szerint természetüket tekintve léttörvényei; a gondolkodásra éppen azért érvényesek, mert léttörvények; a dialektika törvényeivel éppen azért kell ezeket kibékíteni, mert léttörvények. A logikai alaptörvényeknek a dialektika törvényeivel való illetén kibékítése gyakran igen szármalmas.

A fenti jellemzés kiélezett képet ad. A szóbanforgó felfogás valamennyi részében ilyen élességgel nem található és a tagolás menete sem ez. Ha azonban az ezt illető fejtegetést az alapját képező koncepció szerint tagoljuk, ezt a képet kapjuk.

A gondolkodási folyamatot tekintve pedig azt találjuk, hogy e törvények be nem tartása veszedelmes kalandokba sodorja a gondolkodást.

b) Az azonosság logikai törvénye elleni érveket így lehetne összegezni: A formális logika az objektív tárgyak, jelenségek azonosságát mondja ki. Az objektív tárgyak, jelenségek azonban változnak, fejlődnek. A tárgyak, jelenségek azonossága egy mozzanat, amelyet nem szabad eltúlozni. Tehát az azonosság logikai törvénye csak relatív érvényű, a tárgyak, jelenségek változásának, fejlődésének törvénye pedig abszolút érvényű.

Tényleg így lenne, ha a logika — természetét tekintve — ontológikus lenne és ha a tárgyak, jelenségek azonossága és változása, fejlődése különálló mozzanatok lennének. A logika azonban nem ontológikus. A másik feltétellel kapcsolatban pedig: A tárgyak, jelenségek az azonosság és a nem-azonosság egységét képezik. Az objektív valóságban nincs külön azonosság és külön nem-azonosság. Az azonosság és a nem-azonosság a változás, a fejlődés mozzanatai.

Az azonosság törvénye — gondolatokra vonatkozó törvény, és itt sem a gondolatok változatlanóságának törvénye. Egészen másról van szó.

Az azonosság logikai törvényét röviden így fogalmazhatjuk meg: *a gondolat csak önmagával azonos és csak így szerepelhet a helyes gondolkodásban.*

E törvény megsértésének eseteit két csoportba sorolhatjuk. Ezek az esetek és a példák közismertek:

1. Meghatározatlan, szétfolyó fogalmak használata. — Erre vonatkozóan példa a »tapasztalat« machista fogalma. A machisták (Avenarius) a tapasztalatot az egyik esetben a pszichikai sajátos esetének tekintik, tehát eszmei vonatkozásúnak; a másik esetben pedig dologszerűség jellegével bíró kijelentésnek, továbbá »tisztá tapasztalatról« beszélnek és ezen olyan tapasztalatot értenek, amelyhez nincs hozzákeverve semmi, ami nem lenne maga is tapasztalat« stb. Végül pedig nem határozzák meg pontosan a tapasztalat fogalmát, nem mondják meg mit értenek tapasztalaton. Avenarius egyik bírálója így ír e kérdéstről: »A »tapasztalat« és a »tisztá tapasztalat« terminus pontos meghatározásától függ ennek az egész filozófiának az értelme. Avena-

rius nem ad pontos meghatározást.« (Id. Lenin: Materializmus és empiriokritizmus c. műve nyomán.)

2. A gondolatok felcserélése a következtetések során. — Példa: A marxizmus szerint a társadalmi tudatot, az ideológiát a társadalmi lét határozza meg. E tételt a marxizmus ellenségei úgy igyekeznek cáfolni, hogy a marxizmust »a gyomor elméletének« tekintik. Ezt állították a grúz anarchisták is. Azt mondták, ha az evés határozná meg az ideológiát, akkor egyes nagyevők lángelmék volnának. E »cáfolattal« szemben mondja Sztálin a következőket: »De mondják meg, uraim: hol, mikor, melyik bolygón és melyik Marx mondotta azt, hogy az »evés határozza meg az ideológiát«? Miért nem idéztek egyetlen mondatot, egyetlen szót sem Marx műveiből kijelentésük igazolására? Igaz, Marx azt mondotta, hogy az emberek gazdasági helyzete határozza meg tudatukat, ideológiájukat, de ki mondta Önöknek azt, hogy az evés és a gazdasági helyzet — egy és ugyanaz? ... Ennek a két különböző jelenségnek összetévesztése megbocsátható, mondjuk egy leánynevelőintézet növendékének, de hogyan történhet meg az, hogy Önök »a szociáldemokrácia lerombolói«, »a tudomány újjáteremtői« ilyen könnyelműen megismétlik az iskoláslányok hibáját.« (Sztálin, Művei, 1. köt.) Egyáltalában ilyen természetű hibák: quaternio terminorum, ignoratio elenchi, argumentum ad populum, argumentum ad hominem, és így tovább.

Az azonosság logikai törvénye a gondolatokra vonatkozik. Tehát nem arról van itt szó, hogy az uránium mint kémiai elem, mint objektív dolog — uránium, vagy hogy az asztal mint bútordarab, mint objektív dolog — asztal és nem szék, tehát hogy ezek viszonylag állandóak, változatlanok.

E törvény a gondolatokra vonatkozik függetlenül attól, hogy ezek a gondolatok a viszonylag állandó vagy mozgó objektív tárgyak, jelenségek képmásai.

E törvény a gondolatok mozgására vonatkozik. Ugyanis a meghatározatlan, szétfolyó fogalom önmagában véve nem hibája a gondolkodásnak, hanem ténye — bizonyos esetekben. Továbbá: a gondolatokat csak a következtetési folyamatokra vonatkozóan lehet felcserélni.

E törvényt illetően tehát arról sincs szó, hogy a gondolatok tartalma a megismerés során elmélyül, gazdagodik és e törvény ezt megtiltja.

Az azonosság logikai törvénye a gondolatokra vonatkozó abszolút törvény. Más területen viszont nem alkalmazható.

Külön kérdés, hogy az »azonosság törvénye« elnevezés nem fejezi ki azt, amit ki kellene fejeznie. Kifejezőbb elnevezés: »a meghatározottság törvénye«.

Az azonosság törvényének részletes kifejtését mellőzzük.

c) Az ellentmondás logikai törvényével kapcsolatban a következő probléma merül fel: A gondolkodás az objektív valóság tükröződése. Az objektív valóság tárgyaiban, jelenségeiben ellentmondások rejlenek. Az ellentmondás logikai törvénye pedig a gondolkodás számára tiltja az ellentmondásokat. Egyfelől tehát az objektív valóság tárgyaiban, jelenségeiben rejlő ellentmondásoknak tükröződniük kell a gondolkodásban, másfelől pedig az ellentmondás logikai törvényét sem lehet letagadni. Megoldás: az ellentmondás logikai törvénye érvényességének korlátozása. Ilymódon e törvény elemi esetekre érvényes, a bonyolult vonatkozásokra viszont a dialektika tanítása az ellentmondásokról. De az elemi vonatkozások a bonyolult vonatkozásokban nem szűnnek meg. Éppen ezért e törvény mégis egyetemes jellegű. (Ha ezt

az utóbbit átgondoljuk, észrevehetjük, hogy ilyen értelmezésben e törvény mégsem egyetemes, hiszen meghatározott esetekben a dialektika egyik törvénye kiegészíti, vagyis: az ellentmondás logikai törvényének érvényessége oly módon egyetemes, hogy nem-egyetemes, vagy másikkal szóval: korlátozottan egyetemes.)

Tényleg így lenne, ha a logika — természetét tekintve — ontológikus lenne és ha az »egyszerű« és a »bonyolult« viszonya ilyen egyszerű lenne. A logika azonban nem ontológikus, de az »egyszerű« és a »bonyolult« viszonya sem ilyen egyszerű.

Az ellentmondás logikai törvényét így fogalmazhatjuk meg: *azonos vonatkozásban egymásnak ellentmondó gondolatok közül csak egy gondolat lehet igaz.*

Elemezzük röviden a meghatározást. Az egymásnak (ellentmondó) gondolatok két csoportja: az ún. ellentétes ítéletek (pl. »Ez a papír fehér«, »Ez a papír fekete« és »Ez a papír kék«; vagy: Minden diák szorgalmas« és »Egyetlen diák sem szorgalmas«) és az ún. ellentmondó ítéletek (pl. »Ez a papír fehér« és »Ez a papír nem fehér«; vagy: »Minden diák szorgalmas« és »Némely diák nem szorgalmas«) csoportja. Mit jelent a meghatározásban szereplő »azonos vonatkozás«? Azt, hogy a gondolatok egy és ugyanazon tárgy, jelenség ugyanolyan körülmények közt ugyanakkor létező ugyanazon összefüggéseit fejezik ki egymásnak ellentmondó módon. Itt kapcsolódik az azonosság logikai törvénye az ellentmondás logikai törvényéhez. Az utóbbi feltételezi az előbbit. (Tehát az ellentmondás logikai törvénye nem negatív kifejeződése az azonosság logikai törvényének!) Nyilvánvaló, hogy az ilyen feltételek között egymásnak ellentmondó gondolatok közül csak egy gondolat lehet igaz, a többi szükségszerűen hamis. Nyilvánvaló, hogy egy adott összefüggés az azonos vonatkozásban egymásnak ellentmondó gondolatok közül csak egy gondolatban tükröződhet hűen (megközelítően hű), a többiben pedig szükségszerűen eltorzítva tükröződik. Az ellentmondás törvényében éppen ez a nyilvánvalóság nyer axiomatikus jelleget. És végül: A meghatározásban az azonos vonatkozásban egymásnak ellentmondó gondolatok közül csak egy gondolat igaz voltának *lehetőségét* állítjuk. Lehet, hogy ez a gondolat is hamis. — A fentiekből következik, hogy az azonos vonatkozásban egymásnak ellentmondó gondolatok egy gondolat kivételével szükségszerűen hamisak. (Annak megállapítása, hogy melyik gondolat igaz és melyik hamis, végső soron nem logikai probléma, sőt végső soron nem a logika és a dialektika problémája.)

E törvény a gondolatokra vonatkozik. Tehát nem arról van itt szó, hogy az atomikus tárgy mint objektív dolog vagy korpuszkula, vagy nem-korpuszkula és (vagy) a proletárdiktatúra vagy diktatúra, vagy demokrácia.

E törvény a gondolatokra vonatkozik függetlenül attól, hogy az adott gondolatok tartalmában a tárgy, jelenség objektív ellentmondásossága vagy ellentmondásmentessége tükröződik. Példaként: (Az ellentmondás logikai törvényének minden körülményét betartva) a következő ítéletcsoportokban csak az egyik ítélet lehet igaz, a többi pedig hamis: »A proletárdiktatúra — diktatúra« és »A proletárdiktatúra — demokrácia«. Itt mindkét ítélet hamis. Amint tudjuk, a proletárdiktatúra a diktatúra és a demokrácia ellentétes egysége. »Az atomikus tárgy — korpuszkula«, »Az atomikus tárgy nem-korpuszkula« és »Az atomikus tárgy — a korpuszkula és a nem-korpuszkula el-

ientétes egysége«. Amint tudjuk itt a sorrendben utolsó ítélet az igaz ítélet, a másik kettő pedig hamis. — Az egészen más kérdés, hogy különböző vonatkozásokat véve a felsorolt ítéletek mindegyike igaz. — A gondolkodás az azonos vonatkozásban egymásnak ellentmondó gondolatok ellentétének megoldásán keresztül jut igaz gondolatokhoz. Ezen ellentmondások megoldódhatnak úgy, hogy (két gondolatot véve) a gondolkodás mindkét gondolatot elveti; vagy csak az egyiket veti el; vagy pedig felismeri, hogy a két gondolatban kifejeződő különböző összefüggés egy és ugyanazon dolog összefüggő oldalait jelenti és a két gondolatot egyesíti. Az első esetre példa a következő két gondolat elvetése: »Minden a vízből származik« és »Minden a tűzből származik«; a második esetre a geocentrikus vagy heliocentrikus világkép problémája; a harmadik esetet pedig kiválóan illusztrálja a fény hullám, illetve korpuszkula természete koncepciójának fejlődése. Már rámutattak arra, hogy az egymásnak ellentmondó gondolatok ellentétének megoldása ily módon játszik pozitív szerepet a gondolkodásban.

Az ellentmondás logikai törvénye a gondolatokra vonatkozó abszolút törvény. Más területen viszont nem alkalmazható.

Az »ellentmondás törvénye« elnevezés nem fejezi ki azt, amit ki kellene fejeznie. Kifejezőbb elnevezések: »a nem-ellentmondás törvénye« vagy: »az ellentmondásmentesség törvénye«, mint ezt már javasolták is.

Az ellentmondás törvényének részletes kifejtését mellőzzük.

d) A harmadik kizárásának törvényével kapcsolatban alapjában ugyanazok a problémák vetődnek fel, mint amelyekről már szó volt az ellentmondás logikai törvényének tárgyalásánál.

A harmadik kizárásának törvényét így fogalmazhatjuk meg: *azonos vonatkozásban egymást tagadó gondolatok közül az egyik gondolat feltétlenül igaz, a másik pedig feltétlenül hamis.*

Nézzük meg ezt a meghatározást. Egymást tagadó gondolatokon az ún. ellentmondó ítéleteket értjük, tehát olyan ítéleteket, amelyek egyikének értelme tagadja a másikban kifejeződött összefüggés meglétét vagy hiányát. A meghatározásban szereplő »azonos vonatkozás« ugyanazt jelenti, amit az ellentmondás logikai törvényének meghatározásában jelent. Továbbá azt állítjuk, hogy az egymással ilyen vonatkozásban lévő ítéletek egyike feltétlenül igaz, a másik ítélet pedig feltétlenül hamis, valamely harmadik ítélet igazsága ki van zárva. Tertium non datur. Nyilvánvaló, hogy egy gondolat vagy hűen (viszonylagos hű) tükrözi az objektív valóság valamely összefüggését, vagy nem. Éppen ez a harmadik kizárása törvényének értelme. Éppen ez a nyilvánvalóság fejeződik ki e törvényben.

A harmadik kizárásának törvénye feltételezi az azonosság törvényét, az ellentmondás törvényére épül, de több ez utóbbinál.

A harmadik kizárásának törvénye a gondolatokra vonatkozó abszolút törvény. Más területen azonban nem alkalmazható.

E törvény kifejtését is mellőzzük.

e) Adott vonatkozásban az elégséges alap törvényével való foglalkozást mellőzhetjük.

f) Az ún. logikai alaptörvények objektív mivoltukban nem képmás jellegűek, abban az értelemben, ahogyan azt a gondolatok tartalmánál vettük. E törvényeknek (objektív mivoltukban) a valóságban nincs eredetjük, tehát

nem tekinthetők úgy, mint a tudattól függetlenül létező valóságban lévő törvények képmásai. E törvények — a gondolkodás sajátja. Azt jelenti ez, hogy nincs közük az objektív valósághoz, hogy apriorisztikusak? Semmiképpen. E törvények — miként a megismerő apparátus egésze — a történelmi gyakorlat során alakultak ki és adódtak nemzedékről-nemzedékre — mint készségek. Ezek a készségek a gondolkodás és az objektív valóság kapcsolatában, a gyakorlatban realizálódhatnak. E törvények eredetének, kialakulásának útja valószínűleg ez: A gyakorlat bebizonyította és állandóan bizonyítja, hogy igaz gondolatokból igaz gondolatokhoz csak úgy juthatunk, ha gondolataink meghatározottak és ha a gondolatok mozgása során ezeket nem cseréljük fel más gondolatokkal — az azonosság törvénye. A gyakorlat bebizonyította és állandóan bizonyítja, hogy egy és ugyanazon dologra azonos módon vonatkozó gondolatok mindegyike nem lehet igaz, e gondolatok közül csak egy lehet igaz — az ellentmondás törvénye. A gyakorlat bebizonyította és állandóan bizonyítja, hogy egy gondolat vagy hüen (megközelítően hü) tükrözi valamely dolog bizonyos vonatkozását, vagy nem — a harmadik kizárásának törvénye. A gyakorlat bebizonyította és állandóan bizonyítja, hogy igaz gondolatokból igaz gondolatokhoz csak úgy juthatunk, ha a kiinduló gondolatok igazak és a következtetések során bizonyos törvényeket, szabályokat tartunk be — az elégséges alap törvénye.

g) Nincs ellentét az ún. logikai alaptörvények és a dialektika törvényei között. A logika és a dialektika közötti ellentét mesterkelt, a logika ontológikus értelmezésének következménye. A logika törvényei alapján történő gondolkodás nem torzítja el az objektív valóság gondolati képmását. Ellenkezőleg: e törvényeket be kell tartanunk, hogy az objektív valóság hú gondolati képmásaihoz juthassunk. De itt ki kell emelnünk még egy feltételt: a megismerés módszeréről van szó, a dialektikáról. A dialektikának mint módszernek a jelentőségét korunkban különösen szükséges hangsúlyozni. Ugyanakkor a logika törvényei szerint történő gondolkodás és a dialektika mint módszer együttesen sem jelentik a megismerés, az igazsághoz való eljutás valamennyi feltételét. Nem szabad elhanyagolnunk (még az elméletben sem!) a szubjektum aktív megismerő tevékenységét, a kutatást.

*

A logika tudománya születésétől kezdődően magán hordozta az idealizmus és a lapos materializmus, valamint a metafizika bélyegét. A későbbiek során általában mindinkább ez jellemezte a logika tudományát. A logika tudománya által tanulmányozott törvényeket a lét törvényeiként tekintették, mint felismert törvényeket pedig a megismerés módszerének tartották. De mivel a lét itt mindinkább metafizikusnak tűnt, a logikára is metafizikus jelleg rakódott. Ezen különösebb csodálnivaló nincs, hiszen a gondolkodás dialektikus vagy metafizikus értelmezése az objektív valóság dialektikus vagy metafizikus felfogásának függvénye. Ezt pedig végső soron ismeretelméleti okok és társadalmi körülmények határozzák meg. Az ily módon módszerként felfogott logika a tudományok fejlődésével a haladó gondolkodók csipkelődésének tárgya lett. Elég itt Descartesra és Baconra gondolnunk. A későbbiek során Hegel teljesen új alapokon akarta megoldani e problémát, új értelmet akart adni a logika tudományának. Hegel logikája azonban a gondolkodásként misztifikált valóság »logikája«, főcsapása a metafizikára, a metafizikus módszerre

irányult. A probléma elmélyült, de nem oldódott meg. Megoldani csak a dialektikus materializmus megjelenésével lehetséges.

Egyre inkább ellentmondást véltek felfedezni a logika törvényei és a valóság közt, egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy a logika (tudomány) törvényeit nem lehet a valóság megismerésének módszereként tekinteni, hogy ez a módszer csak a dialektika törvényeinek és kategóriáinak felhasználása lehet. De a logika tudományának alapvető tényeit sem lehet letagadni. A logika összeütközésbe kerül a dialektikával. A logikát és a dialektikát össze kell békíteni. Megszületik a dialektikus logika tudományának gondolata, amely tudomány feloldaná a szóbanforgó ellentmondást. Azután pedig kiderül, hogy az ún. dialektikus logikával mint a gondolkodás sajátos törvényeinek tudományával semmit sem lehet kezdeni.

A megoldás útja csak ez lehet: A logika mint tudomány nem a valóság legáltalánosabb törvényeit és kategóriáit tanulmányozza, hanem a gondolatformákat és a gondolatok mozgástörvényeit. A szubjektum gondolkodási folyamata maga is dialektikus. Nincs itt semmi szükség kívülről hozott »összebékítésre«. A dialektikus módszer segítségével a gondolkodási folyamatot kell elemezni, a gondolatok mozgását kell tanulmányozni, a gondolkodásnak eddig ismeretlen mozzanatait kell feltárni. Mindez nem jelenti, hogy az így kialakult logikában tükröződött törvények magasabbrendűek, minőségileg mások, mint a most ismert törvények. Nincs szó új logika megteremtéséről.

A logika tudományát, teljességét és mélységét tekintve, relatívnak kell vennünk, amely azonban az abszolút mozzanata. A logika tudománya teljessége és mélysége tekintetében az abszolút felé halad, de mint a többi tudomány, azt nem érheti el

Irodalom:

- Marx: Tézisek Feuerbachról
Engels: Anti-Dühring, I. rész.
Engels: A természet dialektikája
Lenin: Materializmus és empiriokriticismus
Lenin: Filozófiai Füzetek
A logikai kérdések vitájának összegzéséhez, Voproszi Filozofii 1951. 6. sz. Szerk. c. (Oroszul)
A logika kérdéseinek összezavarása és vulgarizálása ellen, V. F. 1955. 3. sz. Szerk. c. (Oroszul)
Ne védelmezzük és ne mélyítsük a hibákat, hanem küzdjünk meg azokkal, V. F. 1956. 2. sz. Szerk. c. (Oroszul)
Bakradze K.: Logika, Tbiliszi 1951. (Oroszul)
Bakradze K.: A logika és a dialektika viszonyának kérdéseire, V. F. 1950. 2. sz. (Oroszul)
Bakradze K.: A tudománytalan és rosszindulatú kritika ellen, V. F. 1956. 2. sz. (Oroszul)
Cserkeszov V. I.: A logikáról és a marxista dialektikáról, V. F. 1950. 2. sz. (Oroszul)
Fogarasi Béla: Logika, Akadémiai Kiadó, Budapest 1958.
Kondakov N. I.: Logika, Ucspedgiz 1954. (Oroszul)
Kondakov N. I.: A formális logikáról, V. F. 1956. 2. sz. (Oroszul)
Rozenal M. M.: V. I. Lenin a dialektikus logika kidolgozásának feladatairól és elveiről, V. F. 1955. 2. sz. (Oroszul)
Sztrogovics M. Sz.: Logika, Goszpolitizdat 1949. (Oroszul)

К ВОПРОСУ СОВРЕМЕННОГО ИСТОЛКОВАНИЯ ЛОГИКИ

Адъюнкт др. П. Катона

Статья излагает некоторые проблемы отношения так называемой формальной и диалектической логики.

Так называемая формальная логика изучает формы и законы правильного мышления: формы существования мысли (понятие и суждение) и формы движения мыслей (умозаключения), взаимоотношения, законы действующие в этих формах движения. Суть мышления — движение мыслей, и центральная проблема логики — умозаключение. Формы существования мысли и формы движения мыслей в их объективном существовании не являются снимками, значит они не являются копиями форм и законов, находящихся в природе и обществе. Эти законы создавались в практике в ходе долгой познавательной деятельности.

Автор считает необоснованным мысль онтологической логики. Так называемые основные законы логики в их объективном существовании также не являются снимками. И эти законы формировались в ходе человеческой познавательной деятельности. Эти формы и законы относятся только к мышлению.

Так называемая диалектическая логика не является специальной наукой мышления, она изучает самые общие законы бытия. Эти законы существовали уже до появления мышления и с возникновением мышления они проявляются и здесь. (Например: противоположное единство понятия и суждения, индуктивный и дедуктивный виды умозаключения и т. д.) Законы объективной диалектики — отражаясь в содержании мыслей — становятся методом познания. Метод познания может быть только диалектическим. (Законы так называемой формальной логики не могут считаться общим методом познания, ведь они относятся только к мышлению). Фактически мы можем говорить об отношении логики и диалектики. Мы находим здесь два ряда законов. Воспользование их в познании происходит различно, но является одинаково важным.

В наше время мы должны особенно подчеркнуть важность диалектического метода.

Автор показывает, что между законами диалектики и так называемыми основными законами формальной логики нет никакого противоречия.

Противоречие, подчеркнутое некоторыми авторами являются искусственными противоречиями, результатами онтологического понимания логики.

Автор формулирует так называемые основные законы формальной логики только относительно мышления. Эти законы являются абсолютными законами мышления, но они не действуют на другой области объективной действительности.

Проблемы логики могут быть решены только на основе диалектического материализма.

ZUR FRAGE DER ZEITGEMÄSSEN ERKLÄRUNG DER LOGIK

Von dem Assistenten: **Dr. P. Katona.**

Der Artikel erörtert einige Probleme des Verhältnisses der sogenannten formellen und dialektischen Logik.

Die sogenannte formelle Logik studiert die Gesetze und Formen des richtigen Denkens: die Formen des Seins des Gedankes (Begriff und Urteil) und die Bewegungsformen des Gedankens (die Schlüsse) und die Zusammenhänge und Gesetze, welche sich in diesen Bewegungsformen geltend machen. Das Wesen des Denkens ist die Bewegung der Gedanken, aber das zentrale Problem der Logik die Formen des Wesens des Gedankens und die Bewegungsformen der Gedanken in ihren objektiven Wesen haben nicht den Charakter des Abbildes, folglich sind sie keine Abbilder der sich in der Natur und in der Gesellschaft befindenden Formen und Gesetze. Diese Gesetze haben sich im Laufe langer Erkennungstätigkeit herausgebildet. Der Verfasser hält für unbegründet den Gedanken der ontologischen Logik. Auch die sogenannten logischen Grundgesetze haben nicht den Charakter des Abbildes. Auch diese haben sich im Laufe der menschlichen Erkennungstätigkeit herausgebildet. Diese Formen und Gesetze beziehen sich nur auf das Denken.

Die sogenannte dialektische Logik ist keine besondere Wissenschaft des Denkens, sondern sie studiert die universellsten Gesetze des Seins. Diese Gesetze existierten schon vor Erscheinung des Denkens, aber mit der Herausbildung des Denkens offenbaren sie sich auch hier. (z. B. die antithetische Einheit des Begriffes und des Urteils, die Verallgemeinerung und Beschränkung der Begriffe, induktiver und deduktiver Schluss, u. s. w.) Die Gesetze der objektiven Dialektik, — sich widerspiegelnd in dem Inhalt der Gedanken, — werden zur Methode der Erkennung. Die Methode der Erkennung kann nur dialektisch sein. (Die Gesetze der sogenannten formellen Logik können nicht als Methode betrachtet werden, sie beziehen sich nur ja auf das Denken.)

Tatsächlich können wir von dem Verhältniss der Logik und der Dialektik sprechen. Wir finden zwei Reihen der Gesetze hier. Ihr Verbrauch in der Erkennung geschieht verschieden, aber alle sind gleich wichtig. In unserem Zeitalter muss man die Wichtigkeit der dialektischen Methode besonders betonen.

Der Verfasser weist darauf hin, dass es zwischen den sogenannten formell-logischen Grundgesetzen und den Gesetzen der Dialektik keinen Gegensatz gibt. Der von einigen Verfassern hervorgehobene Gegensatz ist ein gekünstelter Gegensatz und ist der Schluss der ontologischen Erörterung der Logik.

Der Verfasser formuliert die sogenannten formell-logischen Grundgesetze nur mit Bezug auf das Denken. Diese Gesetze sind die absoluten Gesetze des Denkens, auf anderen Gebieten der objektiven Wirklichkeit aber sind sie nicht gültig.

Die Probleme der Logik können nur auf Grund des dialektischen Materialismus gelöst werden.

LA QUESTION DE L'INTERPRÉTATION ACTUELLE DE LA LOGIQUE

Par le docteur **P. Katona**, adjoint

L'article analyse quelques problèmes de la relation de la logique soi-disant formelle et dialectique.

La soi-disant logique formelle étudie les formes et les lois du raisonnement juste: les formes de l'existence de la pensée (notion et jugement) et les formes motrices des pensées (les conclusions), les rapports et les lois, se faisant valoir dans ces formes motrices.

La substance du raisonnement — c'est le mouvement des pensées, tandis que le problème central de la logique, c'est la conclusion. Les formes de l'existence de la pensée et les formes motrices des pensées dans leur nature objective n'ont

pas le caractère d'une copie, c'est à dire elles ne sont pas les copies des formes et des lois qui se trouvent dans la nature et dans la société. Ces lois se sont formées dans la pratique au cours d'une longue activité de connaissance. L'auteur trouve l'idée de la logique ontologique mal fondée. Même les lois fondamentales de la logique n'ont pas le caractère de copie. Celles-ci aussi se sont formées au cours de l'activité de connaissance. Ces formes et ces lois ne se rapportent qu'au raisonnement.

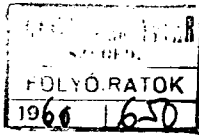
La soi-disant logique dialectique n'est pas la science spéciale du raisonnement, mais elle étudie les lois, les plus universelles de l'existence. Ces lois existaient déjà avant l'apparition du raisonnement, mais avec la formation du raisonnement elles se manifestent aussi (p. e. l'unité contradictoire de la notion et du jugement, la généralisation et la restriction des notions, la conclusion inductive et déductive, etc.) Les lois de la dialectique objective, se reflétant dans le contenu des pensées, — deviennent la méthode de la connaissance. La méthode de la connaissance ne peut être que dialectique. (Les lois de la logique soi-disant formelle ne peuvent être considérées comme méthode, elles se rapportent en effet seulement au raisonnement.)

Effectivement nous pouvons parler du rapport de la logique et de la dialectique. Nous trouvons ici deux rangées des lois. Leur utilisation dans l'acte de connaissance a lieu différemment, mais elle est également importante. A notre époque il faut particulièrement souligner l'importance de la méthode dialectique. L'auteur montre qu'il n'y a aucune contradiction entre les lois fondamentales soi-disant formelles-logiques et entre les lois de la dialectique. La contradiction, relevée par quelques auteurs, est une contradiction artificielle, elle est la conséquence de l'explication ontologique de la logique.

L'auteur ne formule les lois fondamentales soi-disant formelles-logiques qu'en les rapportant au raisonnement. Ces lois sont les lois absolues du raisonnement, mais elles ne sont pas valables sur d'autres domaines de la réalité objective. Les problèmes de la logique ne peuvent être résolus qu'à la base du matérialisme dialectique.

TARTALOM

Dr. Kalocsai Dezső: A revizionizmus és a dogmatizmus néhány filozófiai problémájáról	3
Dr. Katona Péter: A logika korszerű értelmezésének kérdéséhez ...	35

Felelős kiadó: Dr. Kalocsai Dezső
Szegedi Nyomda Vállalat 59-3051